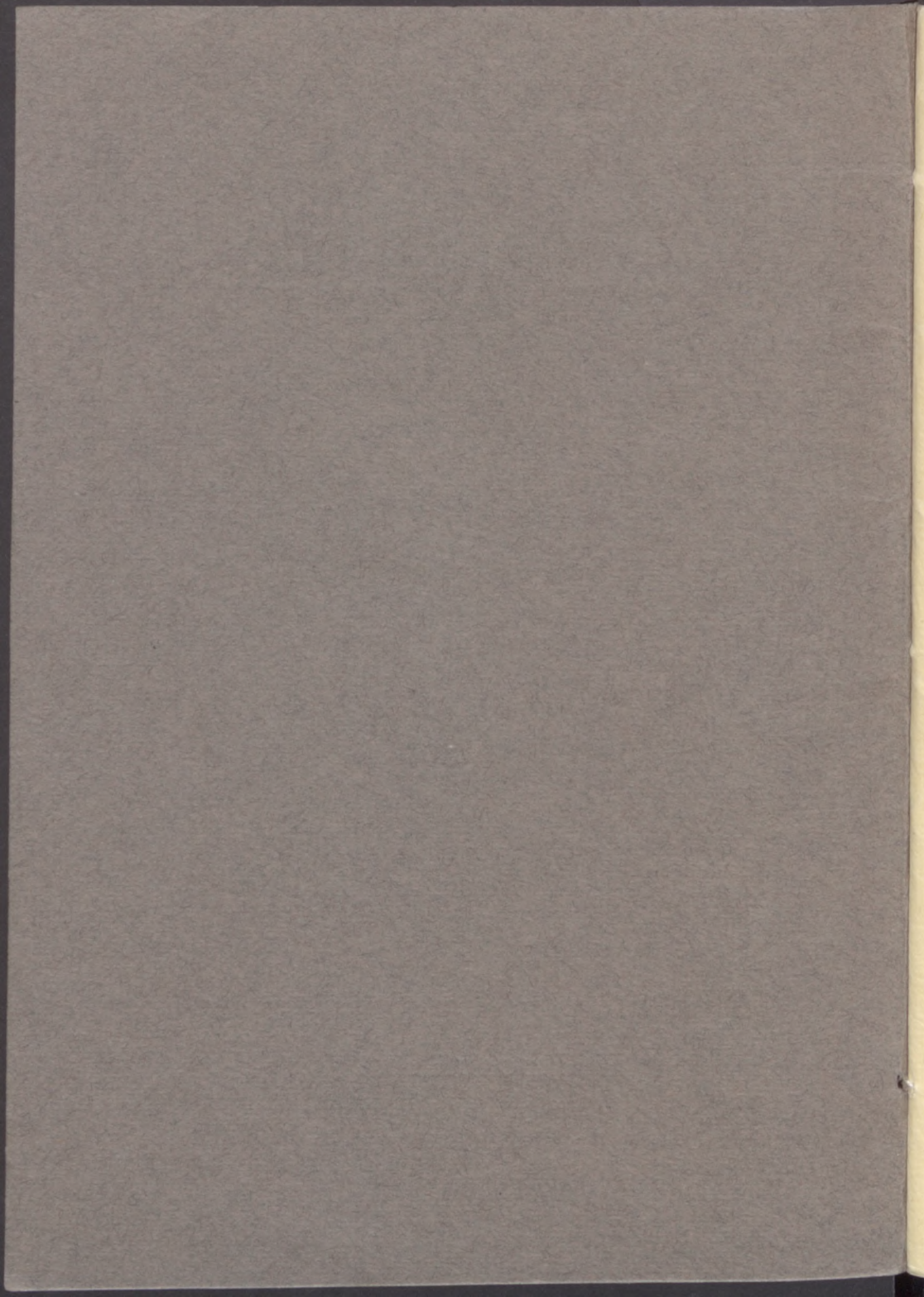
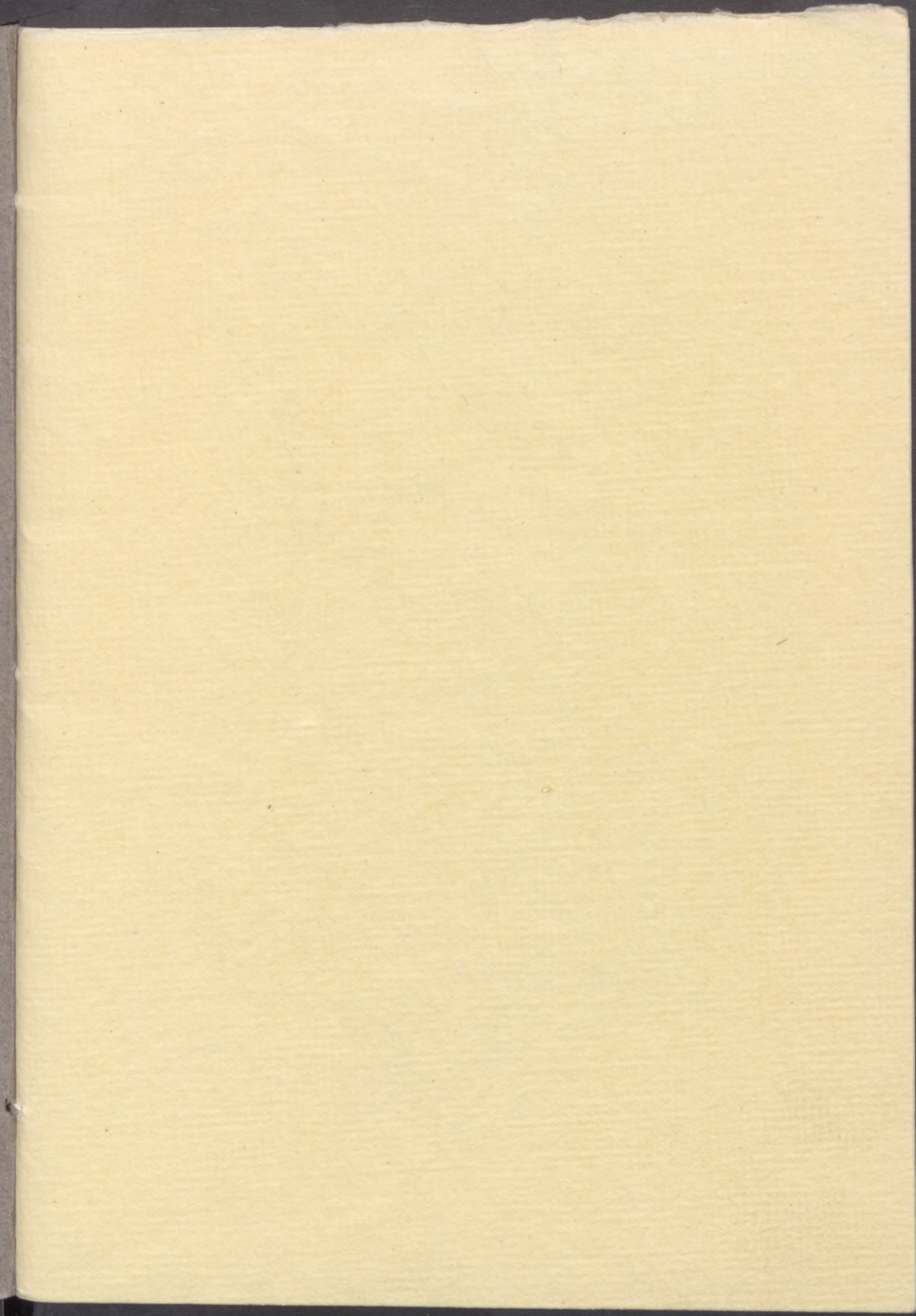

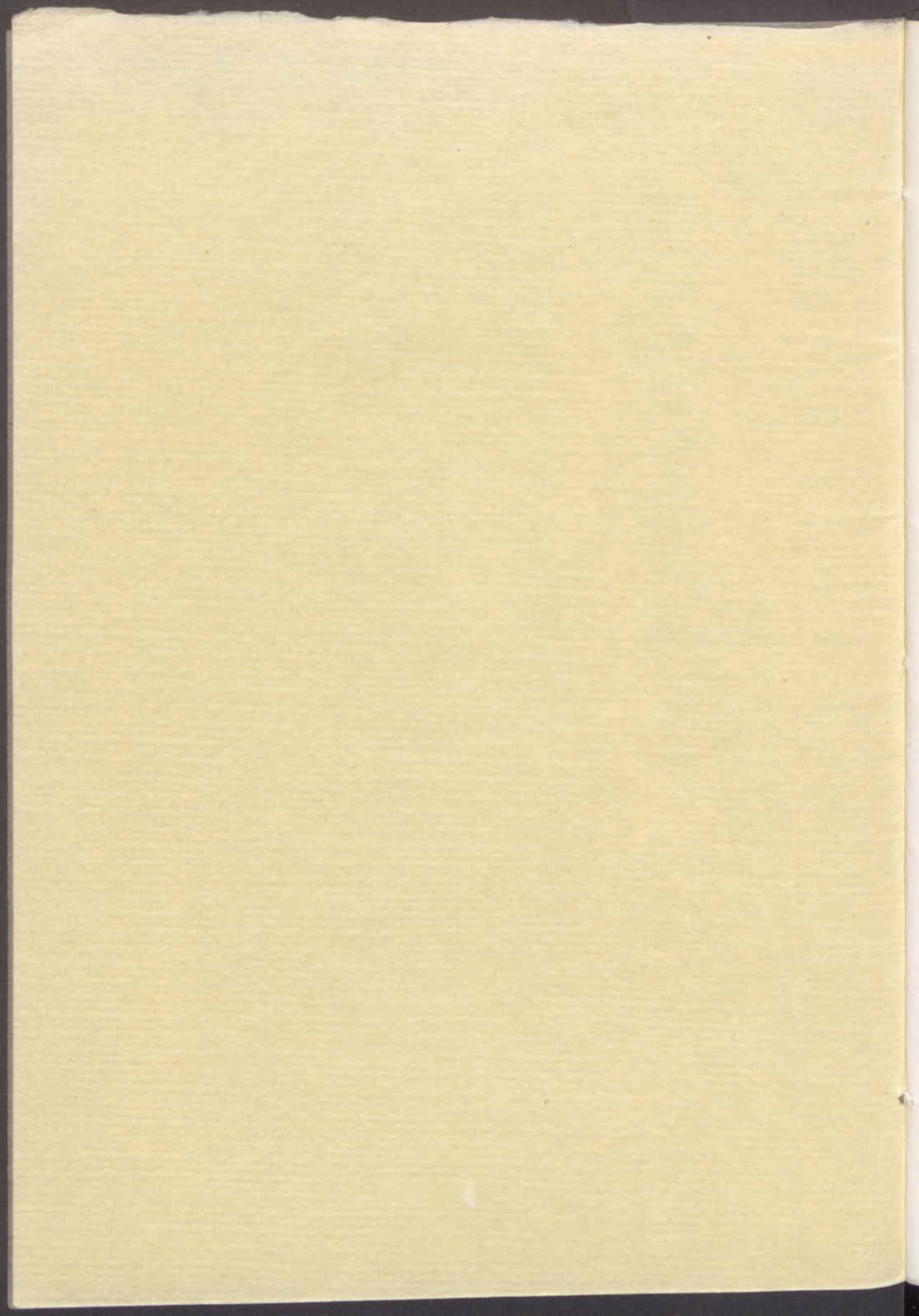
BIBLIOTEKA UNIWERSYTECKA

TORUŃ 1992

Miroslaw A. Suprunich

Mirosław A. Supruniuk

EMISARIUSZE INNEJ POLSKI

Instytut Literacki w Paryżu
(1946 — 1992)

Dedykowane Jerzemu Giedroyciowi

TORUŃ
NAKŁADEM BIBLIOTEKI UNIWERSYTECKIEJ

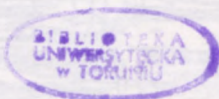
1992

Rysunek Józefa Czapskiego *Maisons-Laffitte*

Przygotował do druku i złożył
w systemie L^AT_EX autor.
Odbito 99 numerowanych egzemplarzy
w Bibliotece UMK w Toruniu.
Druk ukończono 20.X.1992 r.
Okładkę według projektu autora
złożono *Antykwą Toruńską* w drukarni UMK.

Nr 91

Copyright by Mirosław A. Supruniuk
Toruń 1992

666308

E.147/93

1894 - Urodził się Maks Czapski oraz Jerzy Stempowski.

1880 - Urodził się Józef Czapski.

1904 - Urodził się Witold Gombrowicz.

1906 - Urodził się Jerzy Giedroyc.

1908 - Urodził się Zygmunt Herta.

1911 - Urodził się Czesław Miłosz.

"Kultura" i Instytut Literacki to nie jest żaden precedens. Żaden precedens. Nie można tego naśladować. "Kultura" jest bardzo specyficzną rzeczą, nie do powtórzenia. To jest rodzaj zakonu. Było cztery czy pięć osób, które właściwie poświęciły się temu. W pewnym sensie to jest kontynuowanie tego, co robiliśmy w wojsku, gdzie żyło się pod namiotem. Właściwie pod tym namiotem ciągle żyjemy. Tu w Maisons - Laffitte się mieszka, gotuje, siedzi cały dzień nad tym wszystkim. Trzeba się temu całkowicie poświęcić. Praktycznie rzecz biorąc to jest rezygnacja z życia osobistego. [...] Ale nawet pomijając już kwestię wieku, nie umiałbym inaczej żyć. (Jerzy Giedroyc.)

Radziłem już Giedroycowi i Czapskiemu, aby zmienili tytuł swego czasopisma na mniej pretensjonalny i bardziej dostosowany do jego sytuacji i możliwości. Sugerowałem im różne tytuły, wesole i ponure: Listy na Berdyczów, Orzeł i Reszka, Dzwonek Ostrobramski, Popiół i Dym, Otchłań pod naszymi stopami, Gerwazy i Protazy, Fik Mik, Gdzie Rzym, gdzie Krym?, Kąkole i topole, Każdy dudek ma swój czubek, Przed sklepem Szafnagla, Kołomyja nie pomyja, Augusta i Kapusta, Szluz na Bryńskiej itd. Widzę jednak, że zostali przy swoim... (Jerzy Stempowski)

1942 - G. Hertzog - Giedroyci zwolniony z więzienia.

1943 - Jerzy Giedroyc zostaje kierownikiem Wydawnictw i Czasopism Wojskowych 2. Korpusu, J. Czapski Sefem Wydawnictw Propagandy i Informacji przy Sztabie Armii. Ukazuje się czasopismo W Drodze, "Wielki aut" 2000. J. Czapski, Ukazuje się pierwszy numer pisma

Instytut Literacki w Paryżu 1946 – 1992
Kalendarium

- 1894 – Urodziła się Maria Czapska oraz Jerzy Stempowski.
- 1896 – Urodził się Józef Czapski.
- 1904 – Urodził się Witold Gombrowicz.
- 1906 – Urodził się Jerzy Giedroyc.
- 1908 – Urodził się Zygmunt Hertz.
- 1911 – Urodził się Czesław Miłosz.
- 1919 – Urodził się Gustaw Herling-Grudziński.
- 1922 – Urodził się Konstanty A. Jeleński i Leopold Unger.
- 1930 – Powstaje kwartalnik *Wschód* - red. Jerzy Giedroyc.
- 1931 – *Dzień Akademicki* przyjmuje podtytuł "Organ Myśli Mocarstwo-
wej", a od nr 19 tytuł *Bunt Młodych* - red. Jerzy Giedroyc.
- 1937 – *Bunt Młodych* zmienia tytuł na *Polityka*.
- 1940 – Z. Hertz aresztowany we Lwowie i zesłany do łagru Cyngłok w Ma-
ryjskiej SSR; G. Herling-Grudziński aresztowany i zesłany do łagru
nad Morze Białe pod Archangielskiem; Józef Czapski w obozie jeniec-
kim w Starobielsku; Jerzy Giedroyc sekretarzem ambasadora Raczyń-
skiego w Bukareszcie; Jerzy Stempowski osiada w Szwajcarii; ukazuje
się czasopismo *Ku wolnej Polsce* - red. m.in. Juliusz Mieroszewski.
- 1941 – "Amnestia" i formowanie oddziałów gen. Andersa; Józef Czapski
i Zofia Hertz w Wydziale Propagandy i Oświaty Dowództwa Polskich
Sił Zbrojnych w ZSSR; Jerzy Giedroyc wstępuje do Samodzielnej Bry-
gady Strzelców Kaniowskich jako strzelec z cenzusem, walczy pod To-
brukiem; Ukazuje się *Orzeł Biały*, wśród autorów m.in. J.Czapski,
Adolf Bocheński, Ryszard Wraga, później G.Herling-Grudziński; Gie-
droyc w Stambule.
- 1942 – G. Herling-Grudziński zwolniony z łagru.
- 1943 – Jerzy Giedroyc zostaje kierownikiem Wydziału Wydawnictw i Cza-
sopism Wojskowych 2. Korpusu; J. Czapski Szefem Wydziału Propa-
gandy i Informacji przy Sztapie Armii; Ukazuje się czasopismo *W Dro-
dze*, wśród aut. m.in. J.Czapski; Ukazuje się pierwszy numer pisma

Parada - red. m.in. Z.Hertz, wśród aut. J.Mieroszewski, J.Czapski, K.Wierzyński.

- 1944 - Herling-Grudziński ranny pod Monte Cassino; Jeleński walczy w Normandii; Ukazuje się pierwsze wydanie *Wspomnień starobielskich* Józefa Czapskiego (Rzym, Orzeł Biały); J.Giedroyc mianowany porucznikiem czasu wojny; Konstanty Jeleński w red. *Dziennika Żołnierza I Dyw. Panc.*, potem w red. miesięcznika *Salamandra*.
- 1945 - Jerzy Giedroyc w Londynie - kierownik departamentu kontynentalnego w Ministerstwie Informacji i Propagandy rządu RP; Zofia Hertz pracuje w redakcji *Dziennika Żołnierza* w Bolonii; Józef Czapski zakłada w Paryżu polską placówkę informacyjną; Gustaw Herling-Grudziński kierownikiem literackim *Orła Białego*, redaguje Bibliotekę *Orła Białego*; Ukazują się *Żywi i umarli* G. Herlinga-Grudzińskiego (Rzym, Orzeł Biały).
- 1946 - Rzym - powstaje Instytut Literacki (Casa Editrice Lettere); Zakup drukarni Officina Grafiche Italiane O.G.I.; Pierwsze książki - H.Sienkiewicz: *Legiony*; A.Mickiewicz: *Księgi narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego*; P.Hostowiec (J.Stempowski): *Dziennik podróży do Austrii i Niemiec*; P.Hostowiec: *Calvario continua...*; *Informator o Imperium Brytyjskim i krajach Ameryki Płn. i Płd.*; J.Kaden-Bandrowski: *Miasto mojej matki*; S.Kuszelewska: *Kobiety*; S.Piasecki: *Jabluszeko*; S.Reymont: *Rok 1794*; S.Szpotkański: *Prometeusze*.
- 1947 - Ukazuje się pierwszy numer kwartalnika *Kultura* w opracowaniu graficznym Stanisława Gliwy. Redagują: Jerzy Giedroyc i G. Herling-Grudziński. Wśród autorów Tymon Terlecki, Andrzej Bobkowski, J. Czapski, Maria Czapska; Jeleński pracuje w Międzynarodowej Organizacji dla Spraw Uchodźców w Neapolu; Instytut Literacki przenosi się do Maisons-Laffitte pod Paryżem; Nr 2/3 *Kultury* wydany już we Francji jako miesięcznik; Herling-Grudziński przenosi się do Londynu w ramach Polskiego Korpusu Przystosobienia i Rozmieszczenia (PKPR); Wydają w Rzymie: J.Bielatowicz: *Brygada Karpacka*; J.Bielatowicz: *Passaggiata*; L.Blum: *Na miarę człowieka*; J.Chałasiński, J.Ulatowski: *Przeszłość i przyszłość inteligencji polskiej*; T.Felsztyn: *Energia atomowa*; J.Kaden-Bandrowski: *La cita di mia madre*; A.Koestler: *Krucjata bez krzyża*; B.Miciński: *Portret Kanta i trzy eseje o wojnie*; S.Piasecki: *Nikt nie da nam zbawienia*; S.Piasecki: *Spojrzą ja w okno...*

- A.Piskor: *Siedem ekscelencji i jedna dama*; W.Sieroszewski: *Beniowski*; A.Strug: *Dzieje jednego pocisku*; A.Strug: *Mogiła nieznanego żołnierza*; *W oczach pisarzy. Antologia noweli wojennej (1939-1945)*; "Kultura" (dalej "K") nr 2/3 – J.Bielatowicz: *Literatura na emigracji*;
- Pierwszy adres: 1, Avenue Corneille, Maisons-Laffitte, Seine-et-Oise.
- 1948 – "K" nr 4 – G.Herling-Grudziński: *Twórczość literacka w kraju*;
 "K" nr 12 – Aleksander Janta-Połczyński: *Wracam z Polski*;
 Wydają: W.Hort (H.Ordonówna): *Tułacze dzieci*.
- 1949 – Ukazuje się *Terre inhumaine* J.Czapskiego;
 "K" nr 6 – M.Wańkiewicz: *Klub Trzeciego Miejsca*;
 "K" nr 7 – J.Mieroszewski: *Pochlebcy znużenia*;
 Wydają: J.Czapski: *Na nieludzkiej ziemi*; S.Gryziewicz: *Środki polityki gospodarczej*; A.Janta-Połczyński: *Wracam z Polski*; M.Wańkiewicz: *Klub Trzeciego Miejsca*.
- 1950 – Powstaje Kongres Wolności Kultury – wśród założycieli Józef Czapski i Jerzy Giedroyc; Czapski z kwestą na rzecz *Kultury* w USA i Kanadzie; Powołane zostaje Kolegium Wolnej Europy w Strassburgu z inicjatywy Giedroycia i Czapskiego;
 "K" nr 5 – początek *Listów z wyspy* – *Kroniki angielskiej* Mieroszewskiego;
 "K" nr 9 – Manifest Kongresu Wolności Kultury;
 "K" nr 12 – Konstanty Aleksander Jeleński: *Apokalipsa i perspektywa*;
 Wydają: J.Burnham: *Walka o świat*; M.Kukiel: *Książę Adam*.
- 1951 – Zjawia się Henryk Giedroyc, brat Jerzego; Czesław Miłosz opuszcza ambasadę polską w Paryżu i ukrywa się w Maisons-Laffitte; Ukazuje się pierwszy numer *Preuves*, w komitecie red. K.A.Jeleński; Specjalny korespondent w Berlinie Jerzy Prądyński; Oświadczenie "24" w sprawie Miłosza;
 "K" nr 1 – Józef Mackiewicz: *Ballada o nowym sterniku*;
 "K" nr 5 – Witold Gombrowicz: *Trans-Atlantyk*; Czesław Miłosz: *"Nie"*;
 "K" nr 10 – W.Gombrowicz: *Przeciw poetom*;
 Wydają: H.Mirzwiński: *Etiudy*.
- 1952 – Pojawia się *Kronika polsko-ukraińska* Bohdana Osadczyka (nr 5); Pierwszy numer biuletynu prasowego *Stimmen zu osteuropäische Fragen* J.Prądyńskiego; K.A.Jeleński zostaje członkiem sekretariatu Kon-

- gresu Wolności Kultury, Herling-Grudziński rozpoczyna pracę w Rozgłośni Polskiej RWE w Monachium;
- "K" nr 2/3 – po raz pierwszy Jerzy Prądyński: List z Niemiec – Kronika niemiecka;
- "K" nr 2/3 – J. Łobodowski: Przeciw upiorom przeszłości;
- "K" nr 9 – Ankieta "Nasze życie na emigracji";
- Wydają: J.Kowalik: *Polonica niemieckie za czas od 1 września 1939 do 31 grudnia 1948 roku*;
- Krajowe zeszyty *Kultury*: Z.1 - 2: *Ramy życia w Polsce*; Z.3: *Sowietyzacja kultury w Polsce*.
- 1953** – Ukazuje się *Inny świat* G. Herlinga-Grudzińskiego (Londyn, Gryf); "Prix European" dla Cz. Miłosza za powieść *Zdobycie władzy*; J.Czapski wykłada w Kolegium Wolnej Europy w Strassburgu;
- "K" nr 4 – pierwszy fragment *Dziennika* W.Gombrowicza;
- "K" nr 9 – S.Zakrzewski: Fetysze i fikcje emigracji;
- Inauguracja Biblioteki *Kultury* – W.Gombrowicz: *Trans-Atlantyck, Ślub*; George Orwell: *1984*; Cz.Miłosz: *Zniewolony umysł*; J.Burnham: *Bierny opór czy wyzwolenie?*; Cz.Miłosz: *Światło dzienne*; Cz.Straszewicz: *Turyści z bocianich gniazd*;
- Krajowe zeszyty *Kultury*: Z.4: *Struktura gospodarstwa polskiego*; Z.5: *Położenie Kościoła w Polsce. Organizacja młodzieży*.
- 1954** – Pierwsza nagroda literacka *Kultury* – Marian Pankowski; Początek wpłat na "Dom *Kultury*";
- "K" nr 4 – J.Mieroszewski: Niemcy...;
- "K" nr 9 – po raz pierwszy *Notatnik niespiesznego przechodnia* Pawła Hostowca (J.Stempowskiego);
- W Bibliotece *Kultury*: S.Korboński: *W imieniu Rzeczypospolitej*; J.Łobodowski: *Złota Hramota*;
- Nowa siedziba Instytutu Literackiego: 91, Avenue de Poissy, Le Mesnil-le-Roi par 78600, Maisons-Laffitte.
- 1955** – Powstaje, z inicjatywy Jeleńskiego, Fundacja Europejska dla Samopomocy Intelktualnej; Nagroda *Kultury* dla Andrzeja Chciuka i Leo Lipskiego; Herling-Grudziński przenosi się do Neapolu; Początek serii wydawniczej "Dokumenty" (jako osobne książki od 1959 roku);
- "K" nr 4 – J. Łobodowski: Odwilż na mrozie;
- "K" nr 5 – Ankieta "Wyprawa kijowska";
- "K" nr 7/8 – Ankieta "Które przemiany w Polsce są odwracalne?";
- "K" nr 11 – J.Mieroszewski: Dramat polskich "klerków";
- Wydają: J.Kowalik: *Polska w bibliografii powojennych Niemiec (1945-*

-1953);

W Bibliotece *Kultury*: Cz. Miłosz: *Zdobycie władzy*; Cz. Miłosz: *Dolina Issy*; M. Pankowski: *Smagła swoboda*; T. Parnicki: *Koniec "Zgody Narodów"*.

1956 – *Kultura* popiera W. Gomułkę, cofa poparcie po likwidacji *Po prostu*; Nagrody *Kultury*: Zbigniew Grabowski (plastyczna), Czesław Miłosz (literacka); *Kultura* rozpoczyna tworzenie kolekcji obrazów i rzeźb artystów polskich na uchodźstwie;

"K" nr 1 – J. Mieroszewski: *Karty na stół*;

"K" nr 9 – Ankieta "Antysemityzm";

"K" nr 12 – Ankieta "Literatura emigracyjna a Kraj";

W Bibliotece *Kultury*: S. Korboński: *W imieniu Kremla...*; R. Aron: *Koniec wieku ideologii*; G. Greene: *Moc i chwała*.

1957 – Wystawa Józefa Czapskiego w Muzeum Narodowym w Poznaniu; Nagrody *Kultury*: Marek Hłasko (literacka), Zygmunt Turkiewicz, Alina Ślesieńska (plastyczna); W Kraju ukazuje się *Trans – Atlantyki i Ślub Gombrowicza* oraz *Koniec "Zgody narodów"* Parnickiego;

"K" nr 3 – Apel "Pomóżmy Bibliotece Narodowej";

"K" nr 6 – Rozmowa ze Stefanem Kisielewskim;

"K" nr 10 – X lat "Kultury";

"K" nr 11 – J. Mieroszewski: *ABC polskiej sytuacji*;

"K" nr 12 – Z. Jordan: *Odwrót od października*;

W Bibliotece *Kultury*: L. Lipski: *Dzień i noc*; A. Chciuk: *Smutny uśmiech*; J. Hersch: *Polityka i rzeczywistość*; Cz. Miłosz: *Traktat poetycki*; J. Mackiewicz: *Kontra*; W. Gombrowicz: *Dziennik 1953–1956*; A. Bobkowski: *Szkice piórkiem*; P. Zaremba: *Historia Stanów Zjednoczonych*; A. Hertz: *Amerykańskie stronnictwa polityczne*; D. Bell: *Praca i jej gorycze*.

1958 – Marek Hłasko przyjeżdża do Francji i zamieszkuje w Maisons-Laffitte; Nagrody *Kultury*: Gustaw Herling-Grudziński (literacka), Józef Czapski (plastyczna); W Warszawie proces Hanny Rewskiej oskarżonej o rozpowszechnianie wydawnictw Instytutu Literackiego (1,5 roku więzienia);

"K" nr 4 – List Zygmunta Mycielskiego, pierwszy tekst z kraju podpisany nazwiskiem;

W Bibliotece *Kultury*: J. Winczakiewicz: *Izrael w poezji polskiej*; M. Djilas: *Nowa klasa wyzyskiwaczy*; M. Hłasko: *Cmentarze. Następny do raju*; Cz. Miłosz: *Kontynenty*; J. Kowalik: *Polska w bibliografii niemieckiej 1954 – 1956*; S. Rembek: *W polu*; H. Fast: *Król jest nagi*;

S.Weil: *Wybór pism*; A.Camus: *Człowiek zbuntowany*; J.Burnham: *Rewolucja menadżerska*.

1959 – Nagrody *Kultury*: Halszka Guilley–Chmielewska (literacka), Mieczysław Janikowski (plastyczna);

"K" nr 3 – Pisarze emigracyjni o sytuacji literatury w Kraju;

"K" nr 9 – J.Wittlin: *Blaski i nędze wygnania*;

"K" nr 11 – Cz.Miłosz: *List do polskich komunistów*;

W Bibliotece *Kultury*: T.Katelbach: *Rok złych wróżb*; J.Lavrynenko:

Rozstriljane vidroždennja; J.Łobodowski: *Pieśń o Ukrainie*; T.Nowa-

kowski: *Syn zadziumionych*; *Program Związku Komunistów Jugostawii*

(pierwszy samodzielny tom "Dokumenty"); *Kultura masowa*. Opr.

Cz.Miłosz; M.Hłasko: *Hrbitowy (Cmentarze po czesku)*; J.Kowalik:

"*Kultura*" 1947–1957. *Bibliografia zawartości "Kultury"*; B.Paster-

nak: *Doktor Żiwago* (trzy wydania w tłum. J.Stempowskiego); W.Led-

nicki: *Glossy Kraszińskiego do apologetyki rosyjskiej*; A.Terc: *Sąd idzie.*

Co to jest realizm socjalistyczny?; T.Dery: *Niki*; W.Sukiennicki: *Ko-*

lumbowy błąd; W.Iwaniuk: *Milczenia 1949 – 1959*; Cz.Miłosz: *Ro-*

dzinna Europa.

1960 – Miłosz przenosi się do Kalifornii; Spłacenie Domu "Kultury", początek wpłat czytelników na Fundusz "Kultury"; Nagrody *Kultury*:

Witold Gombrowicz (literacka), Konstanty Brandel (plastyczna); An-

drzej Markiewicz skazany za współpracę z *Kulturą* (3 lata więzienia);

Pierwszy (z trzech) specjalny numer *Kultury* poświęcony stosunkom

polsko-rosyjskim, wydany w języku rosyjskim;

W Bibliotece *Kultury*: G.Herling–Grudziński: *Skrzydła ottarza*; H.

Guilley–Chmielewska: *Spotkania na galerii*; J.Czapski: *Oko*; W.Gom-

browicz: *Pornografia*; L.Lipski: *Piotruś*; A.Huxley: *Nowy wspaniały*

świat poprawiony; K.Wierzyński: *Tkanka ziemi*; S.Kot: *Jerzy Niemi-*

rycz – inicjator Ugody Hadziackiej; *Węgry*. Opr. Cz.Miłosz; A.M.Swi-

narski: *Sasza i bogowie*; A. Chciuk: *Rejs do Smithton – Stary ocean*.

1961 – Nagrody *Kultury*: Józef Łobodowski i Jerzy Stempowski (literacka),

Jan Ekiert (plastyczna);

"K" nr 9 – G.Herling–Grudziński: *Drugie przyjście*;

"K" nr 12 – J.Mioszowski: *Oni i my*;

W Bibliotece *Kultury*: A.Ciołkosz: *Róża Luksemburg a Rewolucja Ro-*

syjska; B.Czaykowski, B.Sulik: *Polacy w Wielkiej Brytanii*; D.Most-

win: *Ameryko! Ameryko!*; P.Hostowiec: *Eseje dla Kassandry*; A.Hertz:

Żydzi w kulturze polskiej; A.Stawar: *Pisma ostatnie*; A.Terc: *Opo-*

wieści fantastyczne; I.Ivanov: *Czy istnieje życie na Marsie?*; A.Terc:

Fantastičeskie povesti; I.Ivanov: *Jest' li žizn' na Marsie?*; P.Zaremba: *Historia Polski, Cz.1.*

1962 – Hanna Rudzińska skazana za współpracę z *Kulturą* (rok więzienia); Nagrody *Kultury*: Zygmunt Haupt (literacka), Rafał Malczewski (plastyczna);

"K" nr 6 – Stefan Kisielewski: *Mój testament*; po raz pierwszy "Humor krajowy" w opr. Zofii Hertz;

"K" nr 7/8 – XV lat "Kultury";

W Bibliotece *Kultury*: *Zeszyty Historyczne 1*; A.Czerniawski: *Topografia wnętrza*; W.Broniewski: *Wiersze*; J.Czapski: *Na nieludzkiej ziemi*; Cz.Miłosz: *Człowiek wśród skorpionów*; B.Singer: *Od Witosa do Stawka*; Cz.Miłosz: *Król Popiel i inne wiersze*; *Zeszyty Historyczne 2*; W. Gombrowicz: *Dziennik 1957-1961*; M.Djilas: *Rozmowy ze Stalinem*; J. Mond: *6 lat temu...*

1963 – Nagrody *Kultury*: Teodor Parnicki (literacka), Marek Żuławski (plastyczna);

"K" nr 1/2 – Fragmenty "dziennika" Józefa Czapskiego;

"K" nr 7/8 – Aleksander Wat: *Przypomnienie i inne wiersze*;

W Bibliotece *Kultury*: *Zeszyty Historyczne 3*; J.Wittlin: *Orfeusz w piekle XX wieku*; Z.Haupt: *Pierścień z papieru*; M.Hłasko: *Opowiadania*; M.Czapska: *Polacy w ZSSR (1939-1942). Antologia*; W.Jedlicki: *Klub Krzywego Koła*; *Zeszyty Historyczne 4*; A.Terc: *Lubimow; We własnych oczach. Antologia współczesnej literatury sowieckiej*; G.Herling-Grudziński: *Drugie przyjście oraz inne opowiadania i szkice*.

1964 – Gombrowicz w Europie; Jerzy Stempowski i Gustaw Herling-Grudziński laureatami literackiej nagrody Fundacji Jurzykowskiego; Nagroda plastyczna *Kultury*: Marian Kościalkowski; Początek serii "Archiwum Rewolucji"; Adam Michnik odwiedza Maisons-Laffitte;

"K" nr 6 – A.Achmatowa: *Requiem* (w tł.J.Łobodowskiego);

"K" nr 10 – Gaston de Cerizay (Stanisław Cat – Mackiewicz): *Polska Gomułki i list "34"*;

"ZH" nr 6 – Słownik biograficzny ofiar terroru w PRL;

W Bibliotece *Kultury*: J.Kowalik: *Materiały do historii prasy polskiej na obczyźnie 1939 - 1962*; *Zeszyty Historyczne 5*; M.Hłasko: *Brudne czyny. Wszyscy byli odwrócenii*; K.Wierzyński: *Kufer na plecach*; B.Czaykowski: *Spór z granicami*; W.Witos: *Moje wspomnienia*; W.G.Krywickij: *Byłem agentem Stalina* (Seria "Archiwum Rewolucji"); J.Bielatowicz: *Gaude Mater Polonia*; S.Mackiewicz: *Polityka Becka*; *Zeszyty Historyczne 6*; I.Silone: *Wybór towarzyszy*; W.Sukienicki: *Biała księga*; J.Mieroszewski: *Ewolucjonizm*.

1965 – Nagroda *Kultury* dla Waława Iwaniuka; Nagroda Związku Pisarzy Polskich na Obczyźnie dla G. Herlinga-Grudzińskiego za całokształt twórczości;

”K” nr 1/2 – Josif Brodskij: Wiersze;

”K” nr 4 – Z.Brzeziński: Droga do przyszłej Europy;

”K” nr 7/8 – Ankieta o religii;

”K” nr 10 – W.A.Zbyszewski: Mackiewicz i wolność prasy;

”ZH” nr 8 – K.Bagiński: Cenzura w polsce;

W Bibliotece *Kultury*: A.Terc: *Myśli niespodziewane*; *Zeszyty Historyczne* 7; W.Iwaniuk: *Wybór wierszy*; M.K.Pawlikowski: *Wojna i sezon*; G.Herling-Grudziński: *Inny świat*; W.Gombrowicz: *Kosmos*; B.Levyckij: *Terror i rewolucja*; S.Vincenz: *Po stronie pamięci*; D.Mostwin: *Olivia*; Cz.Miłosz: *Gicio zaszarowany*; *Zeszyty Historyczne* 8; J.Pietrkiewicz: *Poematy londyńskie i wiersze przedwojenne*; J.Grzędziński: *Maj 1926*; M.Arżak: *Odkupienie i inne opowiadania*; A.Koestler: *Fragmenty wspomnień*; M.Garder: *Agonia reżymu w ZSSR*.

1966 – Gustaw Herling-Grudziński zostaje włoskim korespondentem *Kultury*; K. A. Jeleński otrzymuje nagrodę Fundacji Jurzykowskiego za tłumaczenia; Proces Andrieja Siniawskiego (A.Terc) i Julija Daniela (M.Arżak) w Moskwie oskarżonych m.in. o publikowanie książek w Instytucie Literackim;

”K” nr 4 – J.Mieroszewski: ABC polityki ”Kultury”;

W Bibliotece *Kultury*: P.Guzy: *Krótki żywot bohatera pozytywnego*; *Dialog polsko - niemiecki w świetle dokumentów kościelnych*; *Zeszyty Historyczne* 9; B.Toporska: *Siostry*; *Sąd idzie. Stenogram z procesu A.Siniawskiego i J.Daniela*; M.Hłasko: *Piękni dwudziestoletni*; B.Levyckij: *Polityka narodowościowa w ZSSR*; M.Mihajlov: *Tematy rosyjskie*; G.J.Flemming: *Polska mało znana*; J.Kuroń, K.Modzelewski: *List otwarty*; *Zeszyty Historyczne* 10; W.Lednicki: *Rosyjsko - polska entente cordiale 1903 - 1905*; A.Czerniawski: *Sen - Cytadela - Gaj*; *Schizmy*; G.J.Flemming: *Czym to się je?*; W.Gombrowicz: *Dziennik III. Operetka*; A.Hertz: *Refleksje amerykańskie*; *Zeszyty Historyczne* 11; O.Scherer: *W czas morowy*.

1967 – Nagrody *Kultury* z okazji 20 -lecia: Lidia i Adam Ciołkoszowie, Piotr Guzy, Jerzy Stempowski; Jerzy Giedroyc otrzymuje Nagrodę dziennikarsko - publicystyczną im. Anny Godlewskiej; Zamknięcie Kongresu Wolności Kultury;

”K” nr 5 – Dwadzieścia lat;

”K” nr 10 – L.Tyrmand: Fryzury Mieczysława Rakowskiego;

”ZH” nr 11 – Władysław Studnicki w świetle dokumentów hitlerow-

skich II wojny;

W Bibliotece *Kultury*: A.Wetz-Zawadzka: *Refleksje pewnego życia*; B.Miązek: *Ziemia otwarta*; J.Mieroszewski: *Polityczne neurozy*; *Zeszyty Historyczne* 12; A.Hertz: *Szkice o ideologiach*; W.Sukiennicki: *Legenda i rzeczywistość*; T.Staliński (S.Kisielewski): *Widziane z góry*; G.Serebrjakova: *Huragan*; S.Allilujewa: *Dwadzieścia listów do przyjaciela*; A.Weissberg - Cybulski: *Wielka czystka*; L.Tyrmand: *Życie towarzyskie i uczuciowe*.

1968 - Nagroda *Kultury* dla Redakcji *Literarni Listy* z Pragi; Sławomir Mrozek zostaje na Zachodzie; Specjalny zeszyt *Kultury* (253) poświęcony wydarzeniom w Czechosłowacji; January Grzędziński usunięty z ZLP za współpracę z *Kulturą*;

"K" nr 3 - Ankieta "Czytelnictwo na emigracji"; J. Szpotański: Cisi i gęgacze;

"K" nr 5 - J.Czapski: "Biej Żidow, spaszj Rassijsu";

"K" nr 7/8 - Apel "Dwa tysiące słów";

W Bibliotece *Kultury*: *Zeszyty Historyczne* 13; K.Wierzyński: *Czarny polonez*; Cz.Dobek: *Drugi rzut i inne opowiadania*; W.Iwaniuk: *Ciemny las*; L.Mitkiewicz: *Z generałem Sikorskim na obczyźnie*; A.Iwańska: *Świat przetłumaczony*; P.Guzy: *Stan wyjątkowy*; J.Kulski: *Stefan Starzyński w mojej pamięci*; *Zeszyty Historyczne* 14; A.Sacharow: *Rozmyślania*; J.Andrzejewski: *Apelacja*; E.Reale: *Raporty. Polska 1945-1946*; S.Wygodzki: *Zatrzymany do wyjaśnienia*.

1969 - Leopold Unger osiada w Brukseli; Ukazuje się w Polsce książka W.Fillera: *Teorie i praktyki paryskiej "Kultury"*; Specjalny zeszyt *Kultury* w języku czeskim i słowackim;

"K" nr 3 - po raz pierwszy M.Broński (ps.Wojciecha Skalmowskiego): *Demokracja a totalitaryzm*;

"K" nr 5 - po raz pierwszy Adam Kruczek (ps. Michała Hellera): *W sowieckiej prasie*;

"K" nr 9 - Seweryn Kwarce (ps. Marka Nowakowskiego): *Cudzoziemiec i in.*;

"ZH" nr 15 - S.Żeromski: *Na probostwie w Wyszku*;

W Bibliotece *Kultury*: H.Grynberg: *Zwycięstwo*; *Wydarzenia marcowe 1968*; D.De Róux: *Rozmowy z Gombrowiczem*; *Ukraina 1956 - 1968*. Opr.I.Koszeliwec; *Zeszyty Historyczne* 15; K.Wierzyński: *Sen mara*; *Polskie Przedwiośnie*; J.Mackiewicz: *Nie trzeba głośno mówić*; A.Busza: *Znaki wodne*; G.Herling-Grudziński: *Upiory rewolucji*; *Zeszyty Historyczne* 16; Cz.Miłosz: *Widzenia nad Zatoką San Francisko*; Cz.Miłosz: *Miasto bez imienia*; P.Preiss: *Biurokracja totalna*;

Komunizm z ludzką twarzą; W.Gombrowicz: *Ferdydurke* (Dzieł zebranych t.1); F.Kalinowski: *Lotnictwo polskie w Wielkiej Brytanii, 1940 - 1945*; W.Bieńkowski: *Motory i hamulce socjalizmu*; "Znasz-li ten kraj?"

Umierają: W.Gombrowicz, M.Hłasko, K.Wierzyński, J.Stempowski.

1970 - W Warszawie proces "taterników" oskarżonych o rozpowszechnianie wydawnictw Instytutu Literackiego (Maciej Kozłowski - 4,5 roku; Jakub Karpiński - 4; Maria Tworkowska - 3,5; Krzysztof Szymborski - 3,5; Małgorzata Szpakowska - 3); Ukazują się w USA: *Exploration in Freedom: Prose, Narrative and Poetry from "Kultura" oraz "Kultura" Essays* - w oprac. Leopolda Tyrmanda;

"K" nr 4 - po raz pierwszy Leopold Unger: *Widziane z Brukseli*;

"K" nr 11 - Ankieta "Emigracja polska po 1967 roku";

W Bibliotece *Kultury*: *Zeszyty Historyczne* 17; W. Gombrowicz: *Trans-Atlantyk*; A.Solżenicyn: *Krąg pierwszy*; S.Mrożek: *Dwa listy*; W.Gombrowicz: *Pornografia*; A.Amalrik: *Czy Związek Sowiecki przetrwa do 1984 roku?*; W.Gombrowicz: *Kosmos*; *Zeszyty Historyczne* 18; W. Bieńkowski: *Kryzys rolnictwa...*; A.Bobkowski: *Coco de Oro*; J.Mieroszewski: *Modele i praktyka*; T.Nowakowski: *Happy-end*; *Głosy stamtąd*.

1971 - Nagroda *Kultury* dla Kazimierzy Hłakowiczówny; Skazani za współpracę z *Kulturą*: Laco Mravec (3 lata więzienia), Agnieszka Holland (1,5 roku więzienia z zawieszeniem) oraz Helena Stachova (rok z zawieszeniem); Józef Hen pisze pod ps. Korab opowiadanie do "Kultury";

"K" nr 6 - Leszek Kołakowski: *Tezy o nadziei i beznadziejności*; początek "Dziennika pisanego nocą" Herlinga;

"K" nr 12 - Jeszcze o procesie "Taterników";

W Bibliotece *Kultury*: O.N.Burba-Kochański: *List do emigranta*; T.Staliński: *Cienie w pieczarze*; *Zeszyty Historyczne* 19; B.Czaykowski: *Point-no-point*; *Poznań 1956-Grudzień 1970*; A.Solżenicyn: *Oddział chorych na raka*; W.Gombrowicz: *Teatr*; W.Gombrowicz: *Dziennik I*; W. Bieńkowski: *Drogi wyjścia*; D.Bieńkowska: *Pieśń suchego języka*; *Zeszyty Historyczne* 20; W.Bieńkowski: *Socjologia kłęski*; J.Stempowski: *Od Berdyczowa do Rzymu*; W.Gombrowicz: *Dziennik II*; J.Szpoński: *Satyra podziemna*; W.Gombrowicz: *Dziennik III*.

1972 - Nagroda *Kultury* dla Juliusza Mieroszewskiego;

"K" nr 7/8 - J.Czapski: *Dwadzieścia pięć lat*;

"K" nr 12 - "Mijają lata..." (Dokument "Ruchu");

"ZH" nr 21 - Stanisław Stempowski: *Ukraina (1919-1920)*;

W Bibliotece Kultury: E.Wacowska: *Rewolta szczecińska i jej znaczenie*; Cz.Miłosz: *Prywatne obowiązki*; D.Mostwin: *Ja za wodą, ty za wodą...*; *Zeszyty Historyczne* 21; W.Gombrowicz: *Opowiadania*; A.Chciuk: *Wizyta w Izraelu*; T.Staliński: *Romans zimowy*; *Sąd orzekł. Stenogramy...*; A.Solżenicyn: *Krąg pierwszy*; *Zeszyty Historyczne* 22; L.Kolakowski: *Obecność mitu*.

1973 – K.A.Jeleński zostaje dyrektorem Centrum Nauki o Człowieku (Centre Royaumont pour une Science de l'Homme);

"K" nr 5 – po raz pierwszy Janina Katz-Hewetson oraz Dominik Morawski;

"K" nr 7/8 – J.Miroszewski: Materiały do refleksji i zadumy;

W Bibliotece Kultury: *Zeszyty Historyczne* 23; A.Krzyżanowski: *Dzieje Polski*; K.Orłós: *Cudowna melina*; A.Solżenicyn: *Oddział chorych na raka*; *Wymiar sprawiedliwości w PRL*; *Zeszyty Historyczne* 24; G.Herling-Grudziński: *Dziennik pisany nocą 1971-1972*; *Zeszyty Historyczne* 25; W.Żeleński: *Zabójstwo ministra Pierackiego*; M.Hirszowicz: *Komunistyczny Lewiatan*; *Zeszyty Historyczne* 26; *Przeciw niewolnictwu*; M.Hłasko: *Cmentarze. Następny do raję*; M.Hłasko: *Opowiadania*; W.Gombrowicz: *Varia*; W.Odojewski: *Zasypie wszystko, za wieje...*

1974 – Ukazuje się *Kontinent* – czasopismo rosyjskiej emigracji, w kom. red. m.in. J. Giedroyc, G. Herling-Grudziński, J. Czapski;

"K" nr 11 – Polityczna opozycja w Polsce;

"ZH" nr 29 – J.Garliński: *Polskie państwo podziemne (1939-1945)*;

W Bibliotece Kultury: *Zeszyty Historyczne* 27; B.Madej: *Piękne kalandie albo dojrzewanie mitości*; T.Staliński: *Śledztwo*; *Zeszyty Historyczne* 28; Cz.Miłosz: *Gdzie wschodzi słońce i kędy zapada*; *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka*; A.Solżenicyn: *Archipelag GULag. T.1-2*; *Zeszyty Historyczne* 29; J.Bierezin: *Wam*; *Zeszyty Historyczne* 30; M.Heller: *Świat obozów koncentracyjnych a literatura sowiecka*.

1975 – Wywiad J. Giedroycia dla *Aneksu* publikowany na życzenie autora dopiero w 1986 roku (nr 44);

"K" nr 5 – M.Kowalski (Z.Najder): *O potrzebie programu*;

"K" nr 9 – *Miara chrześcijańskiej odpowiedzialności (deklaracja intelektualistów rosyjskiej emigracji o stosunku do Polski)*;

"K" nr 10 – *Litwa. Zgrzytliwe echo przeszłości*;

W Bibliotece Kultury: *Zeszyty Historyczne* 31; S.Korboński: *Polskie Państwo Podziemne*; M.Tarniewski (J.Karpiński): *Ewolucja czy rewolucja*; *Zeszyty Historyczne* 32; *Zeszyty Historyczne* 33; M.Danilewicz

- Zielińska: *Bibliografia "Kultury" 1958 - 1973*; A.Solżenicyn: *Archipelag GULag. T.3-4*; *Zeszyty Historyczne 34*; A.Sacharov: *Mój kraj i świat*.
- 1976 - Umiera Juliusz Mieroszewski;
 "K" nr 7/8 - Program PPN w Kraju;
 "K" nr 7/8 - po raz pierwszy Andrzej Chylecki: *Kronika niemiecka*;
 "K" nr 9 - początek felietonów Kisiela "Wołanie na puszczy";
 "K" nr 10 - B.Sulik: *Robotnicy*;
 "ZH" nr 36 - B.Truchan: "Burza" pod Wilnem;
 W Bibliotece Kultury: *Zeszyty Historyczne 35*; L.Kołakowski: *Główne nurty marksizmu, T.1*; T.Staliński: *Ludzie w akwariu*; W.Sułkowski: *Szkoła zdobywców*; *Zeszyty Historyczne 36*; *Zeszyty Historyczne 37*; S.Swianiewicz: *W cieniu Katynia*; *Zeszyty Historyczne 38*; J.Mieroszewski: *Materiały do refleksji i zadumy*.
- 1977 - Pierwsze wpłaty czytelników na Fundusz KOR, PPN, ROPCio;
 Nagrody Kultury: S.Barańczak, M.Broński, Z.Byrski, M.Danilewicz-Zielińska, A.Kruczek, B.Sulik, M.Tarniewski, L.Unger;
 "K" nr 1/2 - J.Mackiewicz: *O pewnym rozdzieleniu jaźni*;
 "K" nr 5 - Deklaracja w sprawie ukraińskiej;
 "K" nr 7/8 - S.Swianiewicz: *Idea wspólnoty środkowoeuropejskiej*;
 "ZH" nr 41 - K.Pużak: *Wspomnienia 1939-1945*;
 "ZH" nr 42 - N.Naruszewicz (L.Moczulski): *Zarys historii PRL*;
 W Bibliotece Kultury: W.Solski: *Moje wspomnienia*; B.Madej: *Maść na szczury (Pierwszy tom serii "Bez cenzury")*; *Zeszyty Historyczne 39*; A.Steinsbergowa: *Widziane z ławy obrończej*; M.Tarniewski: *Krótkie spiećcie*; S.Barańczak: *Ja wiem, że to niestuszne*; *Ruch oporu*; A.Michnik: *Kościół, lewica, dialog*; *Zeszyty Historyczne 40*, *Zeszyty Historyczne 41*; Cz.Miłosz: *Ziemia Ulro*; W.Woroszyński: *Literatura*; L.Kołakowski: *Główne nurty marksizmu, T.2*; W.Gombrowicz: *Wspomnienia polskie*; *Zeszyty Historyczne 42*.
- 1978 - "K" nr 3 - R.Krynicky: *Wiersze*;
 "K" nr 5 - M.Heller: *Czy istnieje literatura dysydencka?*;
 "K" nr 6 - Socjusz (Z.Najder): *Ile jest dróg?*;
 "ZH" nr 46 - J.Drewnowski: *Władza i opozycja*;
 W Bibliotece Kultury: K.Brandys: *Nierzeczywistość*; W.Gnomacki (J.Szpotański): *Towarzysz Szmaciak*; *Zeszyty Historyczne 43*; A.Solżenicyn: *Archipelag GULag, T.5-7*; M.Danilewicz-Zielińska: *Szkie o literaturze emigracyjnej*; M.Czapska: *Czas odmieniony*; W.Bieńkowski: *Socjalizm po 60 latach*; *Zeszyty Historyczne 44*; R.Krynicky: *Nasze życie rośnie*; *Polskie Porozumienie Niepodległościowe*; J.Kuroń: *Zasady*

ideowe; *Zeszyty Historyczne* 45; J.Wołoszynowicz: *Było tak: Zeszyty Historyczne* 46; L.Kolakowski: *Główne nurty marksizmu. T.3*; M.Danilewicz-Zielińska: *Wspomnienia o Bibliotece Narodowej w Warszawie*.

1979 – Umiera Zygmunt Hertz; W kraju ukazuje się nakładem Niezależnej Oficyny Wydawniczej NOWa, pierwszy wybór z roczników *Kultury*; Nagrody *Kultury*: Cz. Miłosz (literacka), K. Okulicz (publicystyczna); "K" nr 1/2 – Cz. Miłosz, T.Venclova: Dialog o Wilnie; Anka Kowalska: *Iluminacja*;

"K" nr 4 – Maciej Poleski (ps. Czesława Bieleckiego): *Wolność w obozie*;

"K" nr 5 – A.Szczypiorski: *Polacy i Żydzi*;

"ZH" nr 49 – S.Kisielewski: *Stosunki Kościół – Państwo w PRL*;

W Bibliotece *Kultury*: *Zeszyty Historyczne* 47; J.Bartecki: *Gospodarka na manowcach*; S.Barańczak: *Etyka i poetyka*; B.Krzyżanowski: *Wileński matecznik 1939–1944*; *Zeszyty Historyczne* 48; Cz. Miłosz: *Ogród nauk*; *Zeszyty Historyczne* 49; G.Orwell: *1984*; Cz. Miłosz: *Dolina Issy*; *Zeszyty Historyczne* 50; M.Tarniewski: *Porcja wolności*.

1980 – Literacka Nagroda Nobla dla Cz. Miłosza; Wpłaty czytelników na TKN, NOWa, KPN;

"K" nr 5 – "Obejrzyj się ze skruchą...". Oświadczenie pisarzy rosyjskich w sprawie Katynia; Nagrody *Kultury*: Józef Mackiewicz (literacka), Wiktor Sukiennicki (publicystyczna), Benedykt Heydenkorn i Norbert Żaba (*Przyjaźni i Współpracy – po raz pierwszy*);

"K" nr 7/8 – *Bić się czy nie bić?*;

"ZH" nr 51 – A.Ciołkosz: *Kartki z przeszłości*;

W Bibliotece *Kultury*: K.Orłó: *Trzecie kłamstwo; Raport o stanie narodu i PRL*; *Zeszyty Historyczne* 51; *Głos. Niezależny Miesięcznik Społ.-Polityczny*; A.J.Rekulski (W.Kulerski): *Czy drugi Katyń?*; *Zeszyty Historyczne* 52; G.Herling-Grudziński: *Dziennik pisany nocą 1973 – 1979; Konwersatorium "Doświadczenie i Przyszłość": Jak z tego wyjść?*; *Zeszyty Historyczne* 53; J.Kowalska: *Pogranicze*; Z.Romanowicz: *Skrytki*; *Zeszyty Historyczne* 54; H.Grynberg: *Życie codzienne i artystyczne*; Cz. Miłosz: *Zniewolony umysł* (początek "Dzieł zebranych"); Cz. Miłosz: *Zdobycie władzy*; Cz. Miłosz: *Rodzinną Europą*; Cz. Miłosz: *Prywatne obowiązki*; Cz. Miłosz: *Ziemia Ulro*; Cz. Miłosz: *Dolina Issy*; Cz. Miłosz: *Widzenia nad Zatoką San Francisco*.

1981 – Umiera w Maisons-Laffitte Maria Czapska; Umowa między Insty-

tutem Literackim i Niezależną Oficyną Wydawniczą NOWa; Wpłaty czytelników na pomoc dla strajkujących robotników i NSZZ "Solidarność"; Artykuł K. A. Jeleńskiego: "Kultura, Polska na wygnaniu" (w *Combat* nr 9); Nagroda Polskiego PEN-Clubu dla K.A.Jeleńskiego; Nagrody *Kultury*: K.A.Jeleński (literacka), Z.Najder (publicystyczna), Zygmunt Kallenbach (Przyjaźni);

"K" nr 7/8 - Uwagi o sytuacji książki emigracyjnej;

"K" nr 11 - F.Blachnicki: O pełny wymiar wolności Kościoła;

"K" nr 12 - A.Michnik - Kościół i lewica po latach;

W Bibliotece *Kultury*: Cz.Miłosz: *Ogród nauk*; P.Zaremba: *Historia Dwudziestolecia*; *Zeszyty Historyczne* 55; K.Brandys: *Miesiące. 1978 - 1979*; Cz.Miłosz: *Poezje, T.1*; S.Barańczak: *Tryptyk z betonu, zmęczenia i śniegu*; *Zeszyty Historyczne* 56; Cz.Miłosz: *Poezje, T.2*; M.Broński: *Teksty i preteksty*; *Zeszyty Historyczne* 57; J.Czapski: *Tumult i widma*; M.Januszkiewicz: *Kazachstan*; *Zeszyty Historyczne* 58; M.Danilewicz-Zielińska: *Bibliografia "Kultury" 1974 - 1980*.

1982 - Nagrody *Kultury*: Marian Brandys (literacka), T.Mazowiecki (publicystyczna) Andrzej Chilecki (Przyjaźni); Powstaje z inicjatywy Jeleńskiego Fundusz Pomocy Niezależnej Literaturze i Nauce Polskiej;

"K" nr 1/2 - K.Pomian: 13 grudnia 1981;

"K" nr 5 - K.Marek: Jałta po latach;

"K" nr 6 - A.Zagózda (A.Michnik): Czy emigrować?;

"K" nr 7/8 - pierwszy z felietonów S.Mrożka;

W Bibliotece *Kultury*: Cz.Miłosz: *Poezje, T.3*; *Zeszyty Historyczne* 59; A.Czerniawski: *Wiek złoty*; Z.Najder: *Ile jest dróg?*; M.Nowakowski: *Raport o stanie wojennym*; P.Guzy: *Krótki żywot bohatera pozytywnego*; K.A.Jeleński: *Zbiegi okoliczności*; *Zeszyty Historyczne* 60; W.Gombrowicz: *Dziennik I* (Dzieła zebrane); W.Gombrowicz: *Dziennik II*; W.Gombrowicz: *Dziennik III*; K.Brandys: *Miesiące 1980 - 1981*; *Zeszyty Historyczne* 61; M.Tarniewski: *Płonie komitet*; W.Gombrowicz: *Ferdynand*; W.Gombrowicz: *Pornografia*; W.Gombrowicz: *Wspomnienia polskie*; S.Kisielewski: *Podróż w czasie*; A.Mickiewicz: *Księgi narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego*; J.Kuśmierek: *Stan Polski*; G.Pomian: *Polska "Solidarności"*; *Zeszyty Historyczne* 62; S.Mrożek: *Vatylav. Ambasador*.

1983 - Nagrody *Kultury*: T. Chrzanowski (J.Szrett) (publicystyczna), M.Danilewicz-Zielińska (literacka), Zbigniew Byrski, Bohdan Osadczuk (Przyjaźni); "Znak" wydaje w Kraju *Patrząc* J. Czapskiego;

"K" nr 5 - J.Nowak: Zamach na Papieża;

"K" nr 6 - po raz pierwszy Józef Garliński: List z Londynu;

"K" nr 11 – Z.Bartnicki: Kryzys gospodarczy w PRL;
"ZH" nr 64 – J.Łojek: Idea niepodległości w okresie zaborów;

W Bibliotece Kultury: *Zeszyty Historyczne* 63; Cz.Miłosz: *Świadectwo poezji*; S.Swianiewicz: *W cieniu Katynia*; W.Karpiński: *Amerykańskie cienie*; M.Nowakowski: *Raport o stanie wojennym II*; A.Zagajewski: *List. Oda do wielości*; Z.Korybutowicz: *Grudzień 1970*; *Zeszyty Historyczne* 64; A.Koestler: *Ciemność w południe*; J.Kaczmarek: *Wiersze i piosenki*; *Zeszyty Historyczne* 65; Z.Herbert: *Raport z obłąkanego Miasta i inne wiersze*; *Prawa Człowieka i Obywatela w PRL*; *Rozmowy niekontrolowane*; M.Nowakowski: *Notatki z codzienności*; *Zeszyty Historyczne* 66; R.Bugajski: *Przestuchanie*; Leopolda (R.Zimand): *Teksty cywilne*.

1984 – Specjalny niemiecki zeszyt "Kultury"; Nagrody Kultury: Leopold Unger (publicystyczna), W. Odojewski (literacka), Mirosław Chojecki (Przyjaźni); francuski wybór poezji Miłosza w opr. K.A.Jeleńskiego *Poemes 1934–1982*; "Znak" wydaje eseje Jerzego Stempowskiego z ingerencjami cenzury;

"K" nr 3 – L.Kolakowski: Pałka i teoria;

"K" nr 5 – Władysław Bieńkowski: Polskiego dramatu ciąg dalszy;

"ZH" nr 69 – Słownik biograficzny komunistów polskich represjonowanych w ZSSR;

W Bibliotece Kultury: J.Holzer: *"Solidarność" 1980–1981*; *Zeszyty Historyczne* 67; H.Siewierski: *Spotkania narodów*; G.Herling-Grudziński: *Dziennik pisany nocą 1980–1983*; *Zeszyty Historyczne* 68; J.M.Rymkiewicz: *Rozmowy polskie latem 1983*; *Zeszyty Historyczne* 69; M.Heller: *Polska w oczach Moskwy*; K.Brandys: *Miesiące. 1982–1984*; S.Mrozek: *Alfa*; M.Nowakowski: *Dwa dni z aniołem*; W. Odojewski: *Zabezpieczanie śladów*; *Zeszyty Historyczne* 70; Cz.Miłosz: *Nieobjęta ziemia*; J.Łobodowski: *Dwie książki*; Z.Romanowicz: *Na wyspie*.

1985 – Nagrody Kultury: Zofia Romanowiczowa (literacka), Krzysztof Pomian (publicystyczna), Jerzy Boniecki (Przyjaźni);

"K" nr 1/2 – Z.Brzeziński: Przyszłość Jałty;

"K" nr 3 – Leopolda (L.Zimand): "Wśród ptaków wielkie poruszenie...";

"K" nr 6 – O polskich wydawnictwach konspiracyjnych i niezależnych;

"K" nr 12 – Oświadczenie Jerzego Giedroycia;

"ZH" nr 74 – J.Strzelecka: Proces gdański;

"ZH" nr 75 – K.Pomian: Przestrzeń i czas historii;

W Bibliotece Kultury: *Zeszyty Historyczne* 71; A.Michnik: *Z dziejów honoru w Polsce*; J.Mur: *Dziennik internowanego*; *Zeszyty Historycz-*

ne 72; *Zeszyty Historyczne* 73; Cz.Miłosz: *Zaczynając od moich ulic*; W.Kraśniewska: *Po wyzwoleniu...*; W.Giełżyński: *Budowanie niepodległej*; E.M.Ślaska: *Dochodzenie*; *Zeszyty Historyczne* 74.

1986 – 40-lecie *Kultury*. Wystawa w Bibliotece Polskiej w Paryżu; Wystawa J. Czapskiego w Muzeum Archidiecezji Warszawskiej; Nagrody *Kultury*: Jarosław M. Rymkiewicz (literacka), Andrzej Oseka (P.Morga) (publicystyczna); Nagroda im.Gutenberga dla G.Herling-Grudzińskiego; Krakowskie Wydawnictwo Literackie wydaje "Dzieła" Gombrowicza z ingerencjami cenzury;

"K" nr 1/2 – Cz.Bielecki: *Polska polityka*;

"ZH" nr 80 – M.Giedroyc: *Chryścianizacja Litwy*;

"ZH" nr 82 – J.Łojek: *Historia nie jest obrazem czarno-białym*;

W Bibliotece *Kultury*: P.Wandycz: *Polska a zagranica*; *Zeszyty Historyczne* 75; *Protokoły Komisji Grabskiego*; L.Unger: *Orzeł i Reszta*; *Zeszyty Historyczne* 76; A.Szczypiorski: *Początek*; M.Nowakowski: *Grisza, ja тебе skazu...*; I.Newerly: *Zostało z uczyty bogów*; *Zeszyty Historyczne* 77; J.Trznadel: *Hańba domowa*; *Zeszyty Historyczne* 78.

1987 – Umiera Konstanty A. Jeleński; Nagrody *Kultury*: Renata Górczyńska (literacka), Jakub Karpiński (publicystyczna), Jan Chodakowski (Przyjaźni);

"K" nr 5 – L.Szaruga: *Wielkie oczekiwanie*;

"K" nr 7/8 – Ankieta "Gorbaczow z polskiej perspektywy";

"K" nr 9 – Oświadczenie w sprawie współpracy polsko-ukraińskiej;

W Bibliotece *Kultury*: *Zeszyty Historyczne* 79; D.Beuvois: *Polacy na Ukrainie*; J.J.Lipski: *Szkice o poezji*; J.M.Rymkiewicz: *Żmut*; *Zeszyty Historyczne* 80; K.Orłoś: *Historia "Cudownej meliny"*; *Zeszyty Historyczne* 81; J.M.Bocheński: *Sto zabobonów*; K.Brandys: *Miesiące. 1985-1987*; Cz.Miłosz: *Kroniki*; *Zeszyty Historyczne* 82.

1988 – Po raz pierwszy w Kraju wystawa poświęcona Witoldowi Gombrowiczowi w Muzeum Literatury; Nagrody *Kultury*: W.Skalmowski (M.Broński) (literacka), S.Swianiewicz (publicystyczna) oraz bezimiennie nagroda Przyjaźni; Jerzy Pomianowski (Michał Kaniowski) otrzymuje nagrodę ZAIKS-u za przekłady z j.rosyjskiego (Solżenicyn, Heller, Sacharov);

"K" nr 7 – J.Orliński: *O poszukiwaniu wyjść z sytuacji bez wyjścia*;

"K" nr 9 – Ankieta : "Dlaczego jestem na Zachodzie";

W Bibliotece *Kultury*: J.M.Rymkiewicz: *Umschlagplatz*; J.Anderman: *Kraj świata*; *Zeszyty Historyczne* 83; M.Heller: *Maszyna i śrubki*; J.R.Krzyżanowski: *Banff*; J.Karpiński: *Taternictwo nizinne*; *Zeszyty His-*

toryczne 84; *Zeszyty Historyczne* 85; W.D.Sylwestrowicz: *Listy niewysłane*; M.Nowakowski: *Karnawał i post*; *Zeszyty Historyczne* 86.

1989 – Instytut Literacki po raz pierwszy na Międzynarodowych Targach Książki w Warszawie; Powstaje Porozumienie Ponad Podziałami (PPP), wśród sygnatariuszy Jerzy Giedroyc i G. Herling-Grudziński; Nagrody *Kultury*: Michał Heller (publicystyczna), Wojciech Karpiński (literacka); Jerzy Giedroyc laureatem nagrody polskiego PEN Clubu za wybitne zasługi dla piśmiennictwa polskiego; *Kultura* otrzymała międzynarodową nagrodę emigrantów Bawarskiej Akademii Sztuk Pięknych; TV emituje 11.XI. film o Józefie Czapskim;

"K" nr 4 – Wywiad z Antanasem Terleckim, przywódcą Ligi Wolności Litwy;

"K" nr 5 – Cz.Miłosz: O konflikcie polsko-litewskim; Z.Herbet: Delta;

"K" nr 7/8 – Spod stołu: rozmowa z Krzysztofem Wyszowskim;

"K" nr 10 – P.Wandycz: Czy emigracja jest jeszcze potrzebna?;

W Bibliotece *Kultury*: Z.Haupt: *Szpica*; *Zeszyty Historyczne* 87; M. Danilewicz-Zielińska: *Bibliografia "Kultury" 1981 – 1987*; W.Bereś, K.Burnetko: *Tylko nie o polityce*; *Zeszyty Historyczne* 88; J.Braun: *Pomnik*; *Zeszyty Historyczne* 89; G.Herling-Grudziński: *Dziennik pisany nocą 1984 – 1988*; P.Smoleński: *Pokolenie kryzysu*; *Zeszyty Historyczne* 90.

1990 – Jerzy Giedroyc odmawia przyjęcia dyplomu ministra Skubiszewskiego za zasługi w upowszechnianiu kultury polskiej za granicą w 1989 roku; Nagroda polskiego PEN Clubu dla Herlinga-Grudzińskiego oraz Jerzego Pomianowskiego; Sejm RP likwiduje GUKPPiW; Nagrody *Kultury*: Tomasz Jastrun (literacka), Lidia Ciołkoszowa, Wojciech Wasiutyński (publicystyczna);

Po raz pierwszy Nagrody im. Konstantego A. Jeleńskiego dla tłumaczy: T. Dzieduszyckiej, Petar Vujcicia, N.Gorbaniewskiej, L.Vallee;

"K" nr 4 – Konsultanci. Rozmowa z księciem J. von Schwarzenbergiem;

"K" nr 7/8 – J.Prokop: Czemu jest tak źle, skoro jest tak dobrze?;

"K" nr 9 – R.Kaczmarek: Pierwszy rok stracony; Z.Romaszewski: Trudne drogi demokracji;

W Bibliotece *Kultury*: Z.Brzeziński: *Wielkie bankructwo; Polska polityka zagraniczna w latach 1926–1939*; *Zeszyty Historyczne* 91; B.Nowak: *Cztery dni łazarza*; Z.Herbert: *Elegia na odejście*; *Zeszyty Historyczne* 92; Cz.Miłosz: *Rok myśliwego*; *Zeszyty Historyczne* 93; A.Tuszynska: *Rosjanie w Warszawie*; *Zeszyty Historyczne* 94; J.Karpiński: *Dziwna wojna*.

1991 – Senat UJ w Krakowie przyznał Jerzemu Giedroyciowi doktorat honoris causa. Uroczystość wręczenia odbyła się w Bibliotece Polskiej w Paryżu; Gustaw Herling-Grudziński otrzymuje w Polsce doktorat honorowy UAM w Poznaniu; Wystawa "W kręgu paryskiej *Kultury*" w Muzeum Literatury im A. Mickiewicza w Warszawie; Nagrody *Kultury*: Tadeusz Wyrwa (publ.), W.Bolecki (literacka); Nagrody dla tłumaczy: H.Stachovej, J.Katz-Hewetson, J.Y.Erhela, P.Lachmanna, A.Bodegaro, V.Verdiano; Ukazało się w USA *Between East and West. Writing from "Kultura"* pod red. Roberta Kostrzewy;

W Bibliotece *Kultury*: *Zeszyty Historyczne* 95 – 98.

1992 – Józef Czapski honorowym profesorem Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie;

W Bibliotece *Kultury*: *Zeszyty Historyczne* 99; W.A.Zbyszewski: *Zagubieni romantycy i inni*; *Zeszyty Historyczne* 100; Z.Hertz: *Listy do Czesława Miłosza 1952–1979*; *Zeszyty Historyczne* 101.

Podstawowa bibliografia

(Nie obejmuje artykułów w prasie oraz broszur propagandowych wydanych w PRL).

- A.P.: 25 lat "Zeszytów Historycznych". *Almanach Humanistyczny* (W-wa) 1987 nr 6 s.99-106;
- Anty-Kultura. Wybór tekstów o paryskiej "Kulturze". Ze wstępem L. Ungera. Warszawa: PoMost, 1992;
- Barańczak Stanisław: Na czterdziestolecie *Kultury*. *Pamiętnik Literacki* (Londyn) 1987 T.11 s.17-20;
- Chomęcki Jan: Czym jest "Kultura". List do Zespołu "Kultura". *Kultura* (Paryż) 1951 nr 12 s.147-155;
- Czapski Józef: Dwadzieścia pięć lat. *Kultura* (Paryż) 1972 nr 7/8 s.3-10;
-- : *Kultura*. *Kontinent* (Bonn) 1977 nr 12 s.227-238;
-- : O Miłoszu. *Zeszyty Literackie* (Paryż) 1984 nr 5 s.152-154;
-- : [Pierwsi Trzej - na dom "Kultura"]. *Kultura* (Paryż) 1954 nr 9 s.3-6;
-- : Piętnastolecie "Kultura". *Kultura* (Paryż) 1962 nr 7/8 s.207-218;
- Danilewicz-Zielińska Maria: Bibliografia: "Kultura" (1958-1973); "Zeszyty Historyczne" (1962-1973); Działalność wydawnicza (1953-1973). Paryż: Instytut Literacki, 1975;
-- : Bibliografia: "Kultura" (1974-1980); "Zeszyty Historyczne" (1974-1980); Działalność wydawnicza (1974-1980). Paryż: Instytut Literacki, 1981;
-- : Bibliografia: "Kultura" (1981-1987); "Zeszyty Historyczne" (1981-1987); Działalność wydawnicza (1981-1987). Paryż: Instytut Literacki, 1989;
-- : Literatura wolnego słowa 1939 - 1986. Warszawa: WS KOS, 1986 (zwl. s.37-59);
-- : Szkice o literaturze emigracyjnej. Paryż: Instytut Literacki: 1978. (szczególnie rozdział: W kręgu "Kultura" s.378-388);
- Dybczak Krzysztof: Literacka działalność Instytutu Literackiego. [w:] Literatura, źle obecna. (Rekonesans). Londyn: Polonia, 1984 s.11-23;
- [Florczak Zbigniew] Pelikan: Morowa i z charakterem. *Kultura* (Paryż) 1971 nr 11 s.3-12;
- Florczak Zbigniew: "Kultura": moje reminiscencje. *Nowe Książki* (W-wa) 1991 nr 8 s.9-11;
- [Fotografie Redaktora i współpracowników Instytutu Literackiego]. *Puls* (Londyn) 1981 nr 9/10 s.145-148;
- Giedroyc Jerzy: Droga na Wschód. Z... rozmawia Marek Zieliński. *Więź* (W-wa) 1989 nr 10 s.42-50;
-- : Jedynym wyjściem jest słowo (fragmenty wywiadów). *Nowe Książki*

- (W-wa) 1991 nr 8 s.11-15;
- : Oświadczenie... w sprawie losów "Kultury" i Instytutu Literackiego po jego śmierci. *Kultura* (Paryż) 1987 nr 9 s.174;
- : Po wielu latach. Rozmowa z... przeprowadzona przez J. Garlińskiego 4 czerwca 1986 r. *Pamiętnik Literacki* (Londyn) 1987 T.11 s.8-16;
- : Rozmowa sprzed dwunastu lat. *Aneks* (Londyn) 1986 nr 44 s.23-54;
- : Wywiad z Redaktorem "Kultury". *Kultura* (Paryż) 1980 nr 10 s.139-142;
- , **Hertz Zofia**: Dwa wywiady o "Kulturze". (Rozmowę prowadziła B. Toruńczyk). *Res Publica* (Londyn) 1982 nr 8 s.152-182;
- Głosy o Kulturze**. Zebrała Regina Wasiak. *Pamiętnik Literacki* (Londyn) 1987 T.11 s.35-38;
- Hertz Zofia**: "Oddamy, jak będziemy mieli...". Rozmowa. *NaGłos* (Kraków) 1992 nr 6(31) s.13-24;
- Hertz Zygmunt**: Listy do Czesława Miłosza 1952 - 1979. Paryż: Instytut Literacki, 1992;
- [**Jeleński Konstanty Aleksander**] a.n.: Dwie koncepcje szczerości. *Kultura* (Paryż) 1956 nr 4 s.105-109;
- Jeleński Konstanty Aleksander**: "Kultura": Polska na wygnaniu. *Aneks* (Londyn) 1981 nr 24/25 s.236-254;
- : "Nigdy nie emigrowałem z Polski..." *Zeszyty Literackie* (Paryż) 1988 nr 21 s.133-143;
- : O "Kulturze" raz jeszcze. *Aneks* (Londyn) 1987 nr 46/47 s.156-170;
- : Z listów do Józefa Czapskiego. *Zeszyty Literackie* (Paryż) 1991 nr 34 s.98-111; nr 35 s.51-73; nr 36 s.87-98;
- : Zygmunt Hertz mój przyjaciel. *Kultura* (Paryż) 1980 nr 1/2 s.171-174
- [**Karpiński Wojciech**] **WK**: O "Kulturze" w Paryżu. *Res Publica* (Londyn) 1982 nr 8 s. 235-236;
- Karpiński Wojciech**: Józef Czapski, świadek wieku, *Zeszyty Literackie* (Paryż) 1990 nr 29 s.41-53;
- : Książki zbójcekie. Londyn: Polonia, 1988;
- : Lustro "Innego świata". *Więź* (W-wa) 1989 nr 10 s.28-34;
- : Spotkanie z Kotem Jeleńskim. [w:] Karpiński W.: Herb wygnania. Paryż: Zeszyty Literackie, 1989 s.95-111;
- : Zygmunt Hertz. [w:] Karpiński W.: Herb wygnania. Paryż 1989 s.202-205;
- Kopczyński Krzysztof**: Przed przystankiem Niepodległość. Paryska "Kultura" i Kraj w latach 1980 - 1989. Warszawa, 1990;
- Kowalczyk Andrzej Stanisław**: Jerzy Giedroyc. *Nowe Książki* (W-wa) 1991 nr 8 s.83, okł.4;
- Kowalik Jan**: Czasopiśmiennictwo. [w:] *Literatura polska na Obczyźnie*

- 1940-1960 pod redakcją T. Terleckiego. Londyn 1965 T.2 s.373-548 (zwl. s.403-409);
- : "Kultura" 1947 - 1957. Bibliografia zawartości treści. Paryż: Instytut Literacki, 1959;
- Król Marcin:** Cnoty "Kultury". *Zeszyty Literackie* (Paryż) 1989 nr 36 s.120-127;
- : Style politycznego myślenia. Wokół "Buntu Młodych" i "Polityki". Paryż: Libella, 1979;
- Krzyżanowski Jerzy R.:** Z perspektywy Warszawy lat pięćdziesiątych. *Pamiętnik Literacki* (Londyn) 1987 T.11 s.21-27;
- "Kultura" i jej krąg. Katalog wystawy Czterdziestolecia Instytutu Literackiego, Biblioteka Polska, Paryż 11 XII 1986 - 10 I 1987 pod red. G.Pomian (i inn.). [Paryż]: Les Amis de Kultura, [1988];
- Literatura polska po 1939 roku.** Przewodnik encyklopedyczny pod redakcją Marka Witkowicza, T.1. W-wa: Wydawnictwo PEN, 1989;
- Łubieński Tomasz:** Lekcja "Kultury". *Aneks* (Londyn) 1986 nr 44 s.55-57;
- m.a.:** "Kultura" i jej krąg. *Puls* (Londyn) 1986/1987 s.77-78;
- MB:** Lekcja Mieroszewskiego. *Res Publica* (Londyn) 1982 nr 5/6 s.141-147;
- Machewicz Paweł:** Polska widziana z Maisons-Laffitte. *Magazyn Historyczny. Mówią Wieki* (W-wa) 1991 nr 1 s.1-8;
- Maksimov Vladimir:** Na trzydziestolecie "Kultury". *Kultura* (Paryż) 1977 nr 7/8 s.202-202;
- Maurer Jadwiga:** Moje lata z Kulturą. *Pamiętnik Literacki* (Londyn) 1987 T.11 s.28-31;
- McCarthy Mary:** Kota Jeleńskiego portret z pamięci. Z... rozmawia Renata Gorczyńska. *Kultura* (Paryż) 1988 nr 5 s.117-127;
- Michałowski Z.:** List do Redakcji [Rezolucja potępiająca "Kulturę" z powodu kontaktów z krajem]. *Kultura* (Paryż) 1956 nr 2 s.156;
- Michnik Adam:** Różne głosy (dokończenie). (Z "Dziennika więziennego"). *Kultura* (Paryż) 1986 nr 6 s.19-23;
- Mieroszewski Juliusz:** ABC polityki "Kultury". *Kultura* (Paryż) 1966 nr 4 s.40-51;
- : Budujemy dom. *Kultura* (Paryż) 1954 nr 10 s.3-12;
- Miłosz Czesław:** Był raz... *Kultura* (Paryż) 1980 nr 3 s.107-117;
- O "Kulturze". Wspomnienia i opinie.** Materiały do książki zebrali i ułożyli G. i K. Pomianowie. Londyn: Puls, 1987;
- Sprawozdanie [z 25-lecia Instytutu Literackiego].** *Kultura* (Paryż) 1972 nr 7/8 s.13-30;
- Stempowski Jerzy:** Listy do Jerzego Giedroycia. Wybrał, opracował i posłowiem opatrzył A. S. Kowalczyk. W-wa 1991;
- Umowa z "Nową"** zawarta pomiędzy Instytutem Literackim w Paryżu

a Niezależną Oficyną Wydawniczą w Warszawie. *Kultura* (Paryż) 1981 nr 11 s.4-5;

W kręgu paryskiej "Kultury". Muzeum Literatury im. A. Mickiewicza w Warszawie - Wystawa. Warszawa 1991;

Wydawnictwa Instytutu Literackiego. [b.m.r.] s.39;

Zabielska Janina: Instytucje i firmy wydawnicze - oficyny drukarskie. [w:] *Literatura polska na Obczyźnie 1940-1960* pod red. T. Terleckiego. Londyn 1965 T.2 s.544-572 (zwl. s.556-559);

Zbyszewski Waclaw A.: Zagubieni romantycy i inni. Paryż: Instytut Literacki, 1992;

Zieliński Jan: Leksykon polskiej literatury emigracyjnej. Lublin: Wydawnictwo FIS, [1990], (hasła: Giedroyc Jerzy, Instytut Literacki);

Zieliński Marek: Seppuku. *Nowe Książki* (W-wa) 1991 nr 8 s.15-17;

Zostało tylko słowo... Wybór tekstów o "Kulturze" paryskiej i jej twórcach. Lublin, [1991];

Zuzowski Robert: Metoda. *Puls* (Londyn) 1988 nr 39 s.68-75.

„...tylko słowo.”

(Instytut Literacki w kraju – poza cenzurą).

Z ZIEMI WŁOSKIEJ. W końcu roku 1945, kiedy Europa Wychodźców, Europa Wielkiego Strachu czekała na wojnę z Sowietami i powrót do ojczyzny lub triumfalny marsz Armii Czerwonej szlakiem Longobardów, w Rzymie Jerzy Giedroyc założył Instytut Literacki i zaczął drukować książki. Pierwszą wydaną przez Instytut pozycją, jeszcze bez charakterystycznej jońskiej kolumny na okładce, były *Legiony* Henryka Sienkiewicza. Wybór, głęboko przemyślany, uzasadniał ponadto umieszczony na obwolucie książki deklaracja ideowa wydawnictwa: *Instytut Literacki pragnie nawiązać w swej działalności do słów, stanowiących przed 150 laty akt erekcyjny Legionowego Instytutu Naukowego we Włoszech: "W one umiejętności zasobni, niosąc prawdziwe i czyste republikańskie serca, gdy do Ojczyzny powrócimy, staniemy się dla Niej bardziej użyteczni, niżeli dawni bracia nasi, pielgrzymujący po świecie"*. Wydawanie książek było głównym celem działalności Instytutu, a kwartalnik *Kultura* (od nr 2/3 stał się miesięcznikiem), zredagowany w połowie 1946 roku wspólnie z Gustawem Herlingiem–Grudzińskim powstał na marginesie zainteresowań wydawców, głównie dla rejestracji i druku tekstów małych, nie nadających się do osobnego wydania. Wkrótce jednak II Korpus przeniósł się do Anglii; rozwiązano wojskowe instytucje, odebrano żołdy, a w komunizujących Włoszech emigracyjne wydawnictwo było całkowicie izolowane. Francja była nadzieją, krajem cywilizowanym i wolnym, a losy wychodźstwa narzucały analogie z Wielką Emigracją. Po latach Jerzy Giedroyc tak określa przyczyny powstania *Kultury*: *"Dla mnie zawsze było jasne, że trzeciej wojny światowej nie będzie, że powstanie emigracja i że działalność poza krajem musi być obliczona na długie lata"*. Jasne było również, że sens ma jedynie pismo emigracyjne związane z krajem, oddziałujące na Czytelników w kraju. Przykład *Kółko* założonego w XIX wieku przez Herzena, na który Redaktor *Kultury* powołuje się często, świadczył, że taki wpływ jest możliwy. *"Kultura"* wyróżniała się spośród pism wychodzących na emigracji i w kraju stosunkiem drukujących w niej autorów do polskich tradycji, polskiej historii, do wartości konstytuujących polskość, stosunkiem wychodzącym właśnie poza upowszechnione klisze – tę z lewa i tę z prawa" – pisała Krystyna Kersten w końcu lat osiemdziesiątych. Tych różnic – istotnych i mniej ważnych – było wiele więcej; krąg Instytutu Literackiego był jedynym na obczyźnie środowiskiem starającym się zrozumieć, co stało się i jakie przemiany zachodzą w Polsce. Temu służyło publikowanie relacji osób przybywających z kraju (np. bardzo wczesne *Wracam z Polski Janty*) oraz opracowywanie analiz gospodarczych, socjologicznych i politycznych opartych na drukowa-

nych w miesięczniku ankietach i rozmowach z emigrującymi z Nadwiślanii (jak zwykł określać PRL Zygmunt Hertz). Zrozumienie było konieczne, by móc prowadzić dialog i tym sposobem, choćby w najmniejszym stopniu, wpływać na przemiany w kraju.

Różne były formy dialogu. W 1947 roku ukazała się jeszcze w Rzymie antologia *W oczach pisarzy*, gdzie utwory autorów emigracyjnych i z kraju sąsiadują obok siebie; w kilka lat później *Kultura* przeciwstawiła się uchwale Związku Pisarzy Polskich na Obczyźnie zakazującej druku w Polsce książek autorów przebywających na emigracji i kilkakrotnie wyraziła zgodę na przedruk własnych publikacji. W 1957 roku *Kultura* zainicjowała akcję pomocy dla Biblioteki Narodowej organizując fundusze i przesyłając do kraju książki. Przez lata redaktorzy miesięcznika utrzymywali korespondencję z pisarzami i przyjaciółmi w Polsce, przyjmując u siebie i pomagając każdemu uciekinierowi zza "żelaznej kurtyny". Wyszukiwaniem źródeł pomocy finansowej dla emigrantów lub choćby podróżujących po Europie intelektualistów z Polski zajmowali się zarówno Jerzy Giedroyc, jak i niezastąpiony Zygmunt Hertz. Pieniądze pochodziły głównie z funduszu założonej przez Konstantego A. Jeleńskiego, Daniela Bella i Ignazio Silone Fundacji Europejskiej Samopomocy Intelektualnej, działającej pod auspicjami Kongresu Wolności Kultury. *Kultura* reagowała na każdy głos z kraju, każdy przejaw odwagi politycznej. Ta właśnie chęć dialogu oraz zawsze przejrzyste stanowisko polityczne, oparte na kilku imponderabiliach, takich jak niepodległość, niezawisłość, dobre stosunki z sąsiadami, poszanowanie praw mniejszości narodowych, przestrzeganie praw obywatelskich, czyniły *Kulturę* atrakcyjną dla każdej grupy niepodległościowej czy rewizjonistycznej w PRL. *Kultura* kształtowała swą wiarygodność przez lata, nie przeżywała wewnętrznych rewolucji, nagłych zmian czy też myślowych apostazji wynikających z konieczności uwiarygodnienia swojej postawy w oczach czytelników. Nigdy nie zawahała się ponieść ryzyka pomyłki, gdy konieczna była natychmiastowa reakcja, poparcie dla działań inicjowanych w kraju przez osoby, o których wiedza nie była dość pełna. Stąd brała się powszechna opinia, że poglądy artykułowane w piśmie, choć nie zawsze obiektywne, są bardzo ważne. Z kart miesięcznika mogły one być słyszane szerzej i głośniej; mogły być dyskutowane (np. "List J. Kuronia I K. Modzelewskiego"). *Kultura* pierwsza dostrzegła konieczność rejestrowania dokumentacji każdego przejawu walki z systemem komunistycznym, każdego odstępstwa od dogmatów myślenia wewnątrz partii komunistycznych, świadectw zbrodni. Stworzona w tym celu seria *Dokumenty* liczy 50 tomów.

DO POLSKI. "Od pierwszej chwili "Kultura" nastawiona była na Kraj. Sens "Kultury" rozumieliśmy w rozbudowywaniu i utrzymywaniu stałego

kontaktu z Krajem, jedynej drogi oddziaływania na opinię w Polsce" – pisał w 1972 roku Józef Czapski, podsumowując dwadzieścia pięć lat miesięcznika. I, jakkolwiek to zabrzmiało mało wiarygodnie, *Kultura* oraz wydawnictwa Instytutu Literackiego w Paryżu były obecne w kraju od samego początku, choć ich dostępność, odbiór i krąg czytelników w różnych okresach czasu były niejednakowe. Szczególnie trudne było oddziaływanie na opinię krajową w latach stalinowskich, kiedy nieliczne krążące w kraju egzemplarze pisma przekazywane były w tajemnicy z rąk do rąk najbardziej zaufanych; wypożyczane na godziny, wieczory. Zarządzenie Naczelnego Dyrektora Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk z lipca 1950 roku pozbawiało *Kulturę* prawa debitu komunikacyjnego w Polsce. Wtedy też pojawiły się w kraju, wysyłane na adresy prywatne, pierwsze książki Biblioteki *Kultury* wydane w fałszywych, obojętnych dla celników i służb bezpieczeństwa, okładkach. Fałszerstwo było do tego stopnia pełne, że w wielu bibliotekach *Zdobycie władzy* Miłosza po dzień dzisiejszy funkcjonuje jako *Wyzwolenie* Zygmunta Kornagi. W połowie lat 50-tych Radio Wolna Europa zorganizowało akcję zrzucania z balonów dryfujących w kierunku Polski broszury Józefa Światły oraz bez zgody autora i wydawcy *Zniewolonego umysłu* Czesława Miłosza.

Po Październiku 1956 roku *Kultura* przez krótki okres mogła bez przeszkód docierać do krajowych odbiorców, a podparyską siedzibę Redakcji zaczęli masowo odwiedzać Polacy z kraju. Pojawili się także pierwsi oficjalni prenumeratorzy pisma, a wydawnictwa krajowe zapowiedziały druk książek wydanych wcześniej w Instytucie Literackim. Do roku 1958 ukazały się jednak tylko *Trans -Atlantyk* i *Ślub* Gombrowicza, *Koniec "Zgody Narodów"* Parnickiego oraz w jednym z pism literackich *Smagła swoboda* Pankowskiego i opowiadania Bobkowskiego. W Poznaniu otwarta została ponadto wystawa obrazów i rysunków Józefa Czapskiego (z pochlebnyymi recenzjami m.in. w *Świecie*), a Gustaw Herling-Grudziński napisał artykuł do tygodnika literackiego i wziął udział w dyskusji nad kondycją kultury polskiej. Na wydanie zapowiedzianych zbiorów wierszy Miłosza i esejów Stempowskiego zabrakło już czasu; po likwidacji *Po prostu*, Maisons-Laffitte cofnęło swoje poparcie dla Gomułki. W latach 60-tych zaczęto robić w *Kulturze* odbitki najważniejszych artykułów z miesięcznika i przysyłać je do kraju pocztą na różne adresy, a coraz częściej wyjeżdżający za granicę naukowcy, literaci, księża (Zygmunt Hertz w listach do Miłosza pisze nawet o przesyłce, którą miał zabrać do kraju Prymas Wyszyński) i artyści przewozili, pomimo zakazów, otrzymane zazwyczaj w darze kolejne numery pisma i Biblioteki *Kultury*. Po roku 1968 zaostrzono kontrolę celną rozciągając – będący już faktycznie w mocy – zakaz debitu komunikacyjnego na wszystkie wydawnictwa Instytutu Literackiego. Z tego okresu pochodzi fragment opery Janusza

Szpotańskiego *Cisi i gęgacze*:

*Hej, baczność, cisi! Śledzić ludzi pióra!
Dziś już z za węgła nam nie grozi wróg!
Dziś naszym wrogiem paryska "Kultura",
więc jej kontaktów w kraju śledźmy ruch!*

*Gdy gęgacz kontakt nawiąże z "Kulturą",
Natychmiast chwytła gęsie pióro swe
I łypiąc okiem groźnie i ponuro
Straszliwy paszkwil pisze na KC!*

Pierwsze procesy polityczne okresu rządów Gomułki były procesami o *Kulturę*: ich bohaterkami były Hanna Szarzyńska-Rewska i Anna Rudzińska – obie z Klubu Krzywego Koła, gdzie po Październiku dyskutowano m.in. o nowościach wydawniczych Instytutu Literackiego. Także zarzuty, jakie przedstawiono Szpotańskiemu, oraz późniejsze procesy osób oskarżonych o przewożenie do kraju i rozpowszechnianie wydawnictw paryskiej *Kultury* (tu szczególnie ważny tzw. proces "taterników") były w istocie sądem nad Instytutem Literackim i jego rolą w kształtowaniu świadomości pokolenia wychowanego w PRL, a zarzuty sformułowane były tak, że najobszerniejsze ich części poświęcono redaktorowi *Kultury* paryskiej, Jerzemu Giedroycowi. Pomimo zakazów, kontroli celnych i pocztowych, konfiskat i rewizji w domach prywatnych, książki wydawane w Paryżu docierały do czytelników w Polsce. Charakterystyczna, szaroniebieska okładka, wyróżniająca wydawnictwa Instytutu Literackiego spośród innych emigracyjnych i raczej nie spotykana w kraju była kłopotliwa nie tylko dla czytelników. Również biblioteki naukowe starały się ukryć fakt posiadania książek Biblioteki *Kultury*, nadając im nową, "ochronną" obwolutę oraz ograniczając do minimum zarówno informacje o ich posiadaniu, jak i dostęp do nich. Jednak, kiedy – po pokonaniu przeszkód administracyjno-cenzuralnych – docierało się wreszcie do zamówionej książki, do rąk trafiała lektura tworzona prawdziwie bez zakazów, bez celników, bez ograniczeń. Czytane intensywniej od książek "krajowych" wydawnictwa Instytutu Literackiego zapadały w pamięci, wzbudowały się w wyobraźnię transformując ją i uzdrawiając. Stanisław Barańczak wyróżnił trzy etapy spotkań z *Kulturą*, charakterystyczne dla jego pokolenia, dla ludzi wychowanych w tradycji odwagi myślenia. Najpierw była plotka, podsłuchane rozmowy starszych, czasem informacja w prasie; później, najczęściej już na studiach, lektura powodowana i ułatwana przez środowisko, dyskutowana i coraz częściej przemyślana; wreszcie współpraca anonimowa lub oficjalna. O roli, jaką odegrała *Kultura* w ich życiu, pisali: J.J.Lipski, Wojciech Karpiński, Wiktor Kulerski, Marek Nowakowski, Jacek

Kuroń i inni; wszyscy oni publikowali w wydawnictwach Instytutu Literackiego, choć pociągało to za sobą zapis cenzorski, uniemożliwiający wydawanie książek w kraju. Wewnętrzne zarządzenia cenzury zawierały nazwiska osób związanych z wydawnictwami emigracyjnymi przy czym zaznaczano, że *"Należy eliminować ich nazwiska oraz tytuły utworów z prasy codziennej, radia i TV, z wyjątkiem informacji krytycznych"*. Wśród "wyróżnionych" znaleźli się redaktorzy i publicyści *Kultury* paryskiej oraz autorzy książek wydanych w Bibliotece *Kultury*, np. Władysław Bieńkowski, Bogdan Madej i inni. W 1979 roku Stefan Kisielewski wyliczył w *Spotkaniach* nazwiska 25 pisarzy mieszkających w kraju a publikujących na emigracji. Wielu pisało jednak pod pseudonimami.

W KRAJU. W cytowanym wcześniej artykule Józefa Czapskiego z 1972 roku znalazł się *passus*:

"Ktoś powiedział, że nie ma w Polsce potrzeby samizdatu skoro istnieje "Kultura" i jej Biblioteka. Stanowisko to uważamy za błędne. Idealem "Kultury" byłoby stać się zapleczem polskiego samizdatu w kraju. Nawet zwięzła nie wychodząca poza obiektywną informację o faktach "Kronika bieżących wydarzeń" systematycznie wydawana w ZSSR, stać się może spoiwem dla coraz szerszych kręgów obywateli sowieckich". Niezwykła antycypacja Czapskiego potwierdziła się bardzo szybko. *Kultura* od lat zwracała uwagę na ogromne znaczenie ruchów opozycyjnych w kraju. Nie chodziło nawet o ich zasięg, wpływy czy trwałość struktur; istotne było wyzwanie rzucone władzy. *"...jeżeli dojdzie do jakichś rozruchów w Polsce, to należałoby je poprzeć za wszelką cenę"* – powiedział Jerzy Giedroyc jeszcze w 1975 roku. Wkrótce potem Instytut Literacki rozpoczął wydawanie miniaturowych edycji miesięcznika, łatwych do ukrycia i przewiezienia do kraju, a w *Kulturze* zamieszczony został "List 59" w sprawie wolności sumienia, prasy, słowa i nauki. Dla badaczy genezy wydarzeń roku 1976, powstania niezależnych organizacji politycznych i początków podziemnego ruchu wydawniczego *Kultura* jest źródłem niezastąpionym i najważniejszym.

W połowie 1976 roku *Kultura* opublikowała *Program Polskiego Porozumienia Niepodległościowego* opracowany w kraju, którego jednym z głównych postulatów było żądanie wolności słowa i możliwości swobodnego przepływu informacji: *"Wolność słowa to nie luksus dla intelektualistów, ale artykuł pierwszej potrzeby dla wszystkich. Przywrócenie wolności słowa jest jednym z naszych podstawowych zadań. [...] Należy zezwolić na zakładanie niezależnych pism i wydawnictw."* Ponieważ partia komunistyczna nie zamierzała jednak zrezygnować z władzy nad środkami komunikacji społecznej, jedyną formą realizacji postulatu wolności słowa stało się stworzenie niezależnego obiegu wydawniczego i informacyjnego.

Począwszy od września 1976 roku większość tekstów politycznych, oświadczeń, deklaracji programowych powstających organizacji politycznych, apeli i listów otwartych ogłaszanych było pierwotnie w prasie i publikacjach wydawanych w kraju poza cenzurą, a następnie w *Kulturze* i innej prasie emigracyjnej. Z czasem nakłady prasy podziemnej znacznie wzrosły, a egzemplarze *Robotnika*, *Biuletynu Informacyjnego KSS KOR* czy *Opinii* docierały również do odbiorców na Zachodzie; *Kultura* przedrukowywała in extenso najważniejsze z nich (np. *Komunikaty KOR*), streszczając i omawiając pozostałe. W wypadku pism "grubszych" odnotowywała spis treści. Pierwsze broszury i książki, wydawane w "drugim obiegu", powielane były w niewielkim nakładzie prymitywną techniką hektograficzną. Konieczne było zachowanie wysokiego poziomu merytorycznego publikacji deklarowanych jako przeciwwaga do propagandy komunistycznej, publikacji adresowanych do czytelnika w kraju, konkretnych programów politycznych, tekstów do dyskusji. Wydawnictwa Instytutu Literackiego nadawały się do tych celów znakomicie. Był jeszcze jeden powód, dla którego nie drukowano tekstów oryginalnych; mówił o tym Mirosław Chojecki, twórca NOWej, w jednym z wywiadów: "Początkowo mieliśmy nadzieję, że zostaniemy zasypani ogromną ilością tekstów krajowych, że jest tego bardzo dużo. Po czym okazało się, że szuflady są puste..." Już w 1977 roku krążyły w offsetowych kopiach *Widziane z ławy obrończej* Anieli Steinsbergowej (drukowane w latach późniejszych wielokrotnie) oraz *Kościół, lewica, dialog* Michnika, a Niezależna Oficyna Wydawnicza NOWa, inaugurując wydawanie książek, powieliła fragmenty opublikowanych w Instytucie książek Marka Tarniewskiego (Jakuba Karpińskiego). Do sierpnia 1980 roku NOWa przedrukowała poza zasięgiem cenzury: *Wspomnienia polskie* i *Rozmowy z Dominikiem de Rour* Gombrowicza, *Ósmy dzień tygodnia* Hłaski, *Czarny polonez* Wierzyńskiego, wiersze Barańczaka, Bierzina i Szpotańskiego oraz *Zniewolony umysł, Zdobyć władzę* i sześć tomów poezji Czesława Miłosza. W 1979 roku ukazał się ponadto pierwszy wydany w kraju wybór z roczników *Kultury*. Otwierał go artykuł Adama Michnika, który to autor odgrywał zasadniczą rolę w układaniu programu wydawniczego NOWej, oraz cytowany kilka razy tekst Józefa Czapskiego: *Dwadzieścia pięć lat*. Niezależna Oficyna Wydawnicza nie była jedynym wydawnictwem podziemnym publikującym przedruki z Instytutu Literackiego. W 1978 roku ukazała się krajowa edycja broszury Andrieja Amalrika *Czy Związek Sowiecki przetrwa do 1984 roku?* sporządzona przez Wydawnictwo im. Konstytucji 3 Maja. W latach siedemdziesiątych była to najczęściej czytana książka podziemna, w niezależnych bibliotekach biła na głowę zarówno Solżenicyna, Swianiewicza i Miłosza. W 1979 roku powstała oficyna "Klin", której ambicją było wydanie wszystkich dzieł Gombrowicza, a działające w tym samym czasie krakowskie wydawnictwo "KOS" przedru-

kowało m.in. utory Marka Hłaski. Niemal wszystkie powstające oficyny wydawnicze drukowały jednak na przełomie lat 70-tych i 80-tych głównie Miłosza. W roku 1981 ukazało się również kilka reedycji wczesnych numerów *Zeszytów Historycznych* (głównie w Wydawnictwie "Krağ") oraz ambitne trzytomowe wydanie *Głównych nurtów marksizmu* Kołakowskiego w wydawnictwie "Alternatywy". Teksty drukowane w Bibliotece *Kultury* i zamieszczane w *Kulturze* oraz *Zeszytach Historycznych* łączył "elitaryzm i perfekcjonizm"; o druku decydował zawsze wysoki poziom, pomimo częstych różnic w wyrażanych poglądach. Przedruk z *Kultury* gwarantował nie tylko właściwą jakość artykułu, ale zwalniał od odpowiedzialności za nią. To również decydowało o atrakcyjności wydawnictw Instytutu Literackiego w Paryżu. Istniało porozumienie z *Kulturą* na przedruk książek i artykułów z pism pod warunkiem każdorazowego zaznaczania, że Instytut Litteraire jest właścicielem praw autorskich oraz, w miarę możliwości, przesyłania egzemplarza wydanej książki do Paryża. Nieco wcześniej powstała w ramach Biblioteki *Kultury* specjalna seria zatytułowana "Bez cenzury", w której ukazywały się teksty krążące w kraju w maszynopisach lub powielaczowych odbitkach, np. wiersze Barańczaka czy teksty polityczne Kuronia. Sytuacja zmieniła się w roku 1980, kiedy Miłosz otrzymał literacką Nagrodę Nobla, a wydawnictwa oficjalnie zgłosiły chęć druku jego książek.

Próba uporządkowania bałaganu związanego z poszanowaniem praw autorskich było podpisanie 18 października 1981 roku, w trakcie frankfurckich targów książki, umowy między Instytutem Literackiego a NOWą (poniżej tekst Umowy):

1. Przedmiotem umowy jest przekazanie praw wydawniczych i autorskich, będących własnością Instytutu Literackiego – Niezależnej Oficynie Wydawniczej "NOWa".
2. Instytut Literacki reprezentowany jest przez red. Jerzego Giedroycia i Zofię Hertz, "NOWa" (Konrad Bieliński, Grzegorz Boguta, Marek Borowik, Marek Chimiak, Mirosław Chojecki i Adam Michnik) reprezentowana jest przez Grzegorza Bogutę i Marka Borowika.
3. Instytut Literacki przekazuje prawa wydawnicze i autorskie będące w posiadaniu Instytutu Literackiego – Niezależnej Oficynie Wydawniczej, z wyłączeniem praw do dzieł Witolda Gombrowicza i Czesława Miłosza. Respektując umowy już zawarte w odniesieniu do ich dzieł, wydawanie poszczególnych tytułów tych autorów będzie wymagało oddzielnego porozumienia. Przekazanie praw ograniczone jest do terytorium Państwa Polskiego.
4. Instytut Literacki upoważnia "NOWą" do reprezentowania Instytutu

Literackiego we wszystkich sprawach wynikających z praw Instytutu Literackiego na terenie Polski w stosunku do wszystkich wydawców i organów administracji i Państwa. Upoważnienie to dotyczy także praw wymienionych w paragrafie 3. Na książkach winna znaleźć się informacja, że prawa autorskie są własnością Institut Litteraire, Paris.

5. Należności z tytułu praw wydawniczych i autorskich uzyskane od wydawców krajowych (działających w Polsce) przekazywane będą na "Fundusz *Kultury Paryskiej*" w Polsce. Wysokość należności z tytułu praw autorskich ustala się na 3 % nakładu. W uzasadnionych wypadkach "NOWa" może odstąpić od pobierania tych należności.
6. Zasady działania "Funduszu *Kultury Paryskiej*" w Polsce określa Instytut Literacki (vide załącznik).
7. Umowa traci ważność po sześciu miesiącach od daty wypowiedzenia jej warunków. Wypowiedzenia dokonuje się na piśmie. Uprawnienie to dotyczy stron umowy. Zmiany warunków umowy strony dokonują przez podpisanie aneksu stanowiącego integralną część niniejszej umowy.
8. Umowa obowiązuje od dnia 1 listopada 1981 r.
9. Umowę sporządzono w trzech jednobrzmiących egzemplarzach.

Załącznik do paragrafu 6:

Zadaniem "Funduszu *Kultury Paryskiej*" w Polsce będzie udzielanie stypendiów na opracowania czy badania z zakresu najnowszej historii Polski, socjologii itp., pomoc dla niezależnych wydawnictw znajdujących się w trudnościach i wydawanie numerów specjalnych *Kultury*.

Podpisanie umowy z Niezależną Oficyną Wydawniczą NOWa poprzedzone zostało stworzeniem Krajowego Funduszu Wydawniczego. Jego powołanie wyjaśniono w listopadowym numerze miesięcznika z 1981 roku: "*Doszlśmy do wniosku, że postąpimy słusznie koncentrując się na jednym celu, który wchodzi w zakres działania wszystkich, najmniejszych nawet grup opozycyjnych, a równocześnie pozostanie długo jeszcze koniecznością, niezależną od fluktuacji krajowej. Tym celem jest niezależna, pozacenzuralna działalność wydawnicza. [...] Proponujemy więc naszym Czytelnikom, aby zamiast dotychczasowych wpłat na różne cele i dla różnych adresatów stworzyć ogólny Krajowy Fundusz Wydawniczy.*"

Po 13 grudnia 1981 roku działalność kulturalna i wydawnicza stała się jedyną formą opozycji w kraju. Z inicjatywy K.A. Jeleńskiego powołany został w 1982 roku Fundusz Pomocy Niezależnej Literaturze i Nauce Polskiej,

którego celem miała być pierwotnie pomoc dla wydawnictw emigracyjnych, by mogły one publikować teksty z kraju, których spodziewano się wiele po represjach, jakie spotkały "drugi obieg". Tymczasem w miejsce oficyn zlikwidowanych zakładano inne, a w latach 1982-1983 ukazało się więcej nowych tytułów pism i biuletynów, niż w latach późniejszych. Pieniądze gromadzone w ramach Funduszu, podobnie jak odnotowywane w *Kulturze* od roku 1976 wpłaty czytelników na pomoc dla kraju, przekazywane były do Polski, przy czym ofiarodawcy domagali się jawności w dysponowaniu nimi. W publicystyce lat 80-tych *Kultura* starała się najpierw dociec przyczyn wprowadzenia stanu wojennego, później, wyciągając wnioski z doświadczeń roku 1981, przestrzegała przed jakąkolwiek próbą kompromisu. Szczególnie ostro Jerzy Giedroyc zareagował na próby tłumaczenia 13.XII względami racji stanu, skłaniającymi do obrony przed sowiecką interwencją. Swoistą odpowiedzią stał się, przedrukowany w prasie podziemnej oraz w 13 osobnych wydaniach, wywiad z płk. Kuklińskim. Wzajemne relacje między opozycją w kraju a Instytutem Literackim przedstawił Krzysztof Kopczyński w pracy *Przed przystankiem Niepodległość*, wydanej w 1990 w Warszawie. W połowie lat 80-tych docierało do kraju różnymi drogami około 2000 egzemplarzy *Kultury* w miniaturze oraz ok. 800 egzemplarzy w normalnym formacie. Docierały również miniaturowe wydania książek Biblioteki *Kultury*. Od 1984 roku obowiązywał przepis zezwalający najważniejszym bibliotekom naukowym i uniwersyteckim na gromadzenie książek i pism wydawanych na obczyźnie. Książki te trafiały do zbiorów specjalnych i były niedostępne dla zwykłych czytelników. W latach 80-tych istniała już jednak dobrze zorganizowana sieć społecznych bibliotek niezależnych (pierwsze powstały już w końcu lat 70-tych w Warszawie i Toruniu), zaopatrzonych w egzemplarze wydawnictw podziemnych i pokaźne zbiory książek i pism emigracyjnych. Jednocześnie archiwum Instytutu Literackiego gromadziło druki "drugiego obiegu", a w *Kulturze* opublikowano jedną z pierwszych prób rejestracji druków niezależnych. W kolejnych sześciu numerach miesięcznika Władysław Chojnacki (anonimowo) przedstawił wyniki własnych poszukiwań bibliograficznych, na kilka lat przed pierwszą bibliografią. Od lipca 1987 roku działające w "drugim obiegu" warszawskie Wydawnictwo "Myśl" zaczęło wydawać *Kulturę* paryską regularnie. Kolejne numery pisma, w normalnym formacie, z czarno-białą (ze względu na trudności techniczne) okładką ukazywały się z niewielkim opóźnieniem w stosunku do wydania francuskiego. Dwa lata później inne niezależna oficyna warszawska - "PoMost" - rozpoczęła reedycję *Zeszytów Historycznych* (ukazały się najpierw roczniki 1988 oraz 1987, a później kilkanaście numerów wstecz) wydając równocześnie, także z niewielkim opóźnieniem, numery bieżące. W roku 1989 zarówno *Kultura*, jak i *Zeszyty Historyczne* docierały kana-

łami niezależnego kolportażu niemal wszędzie, a ponadto można je było kupić na stoiskach przed Uniwersytetem Warszawskim oraz w trakcie regularnych giełd książki niezależnej na ul. Sobieskiego. Od dwóch lat *Kultura* ukazuje się regularnie nakładem "PoMostu" w okładkach identycznych jak wydanie paryskie, z nadrukiem "wydanie krajowe".

Kultura starała się przez lata zaszczepić w świadomości czytelników w Polsce przekonanie, że wolność w Europie Wschodniej możliwa jest tylko w wyniku wspólnej walki i współpracy wszystkich państw bloku sowieckiego. Dlatego wydawała rosyjskie numery pisma, drukowała rosyjskich i ukraińskich emigrantów i dysydentów, a redaktorzy *Kultury* weszli w skład rady programowej emigracyjnego rosyjskiego *Kontinentu*. W liście do Jeleńskiego z marca 1980 roku, a także w licznych wypowiedziach późniejszych, Giedroyc podkreślał, że największym sukcesem *Kultury* była walka o dobre stosunki z Ukrainą, Litwą i Białorusią oraz uświadomienie Polakom, że graniczą nie z Rosją (utożsamianą błędnie z ZSSR), lecz z tymi właśnie krajami. Jakże musiał czuć się oszukany widząc, co nieporadne rządy odrodzonej RP czynią, by walkę tę zaprzepaścić. Czy mógł bez wyrzutów sumienia przyjąć nagrodę z rąk ministra spraw zagranicznych?

W TORUNIU POZA CENZURĄ. Przygotowywana w Toruniu bibliografia przedruków wydawnictw Instytutu Literackiego w kraju, w niezależnym obiegu wydawniczym w latach 1977-1990, liczy ponad 1000 pozycji. Są to zarówno pełne reedycje książek Biblioteki *Kultury* (184 tytuły, wiele w kilku, a nawet kilkudziesięciu wydaniach, np. Orwell, Sołżenicyn, Miłosz), jaki i ich fragmenty zawarte w antologiach lub wyborach. Znaczną część przedruków stanowią powielone w formie broszur artykuły z *Kultury* oraz *Zeszytów Historycznych* (np. wywiad z płk. Kuklińskim czy Stefana Kisielewskiego *Stosunki Kościół - Państwo w PRL*). Nie było właściwie, poza efemerycznymi, wydawnictw, które nie dokonały choćby jednego przedruku z *Kultury*; niektóre oparły własny program wydawniczy niemal w całości na dorobku edytorskim Instytutu Literackiego (np. "Klin", "KOS", "Signum", "PoMost", "Toruńska Oficyna", również "NOWa", "KTW" i inne). Ukazywały się także wybory z roczników lub reedycje numerów *Kultury* (poza "NOWą" - "CDN" prowadzony przez Czesława Bieleckiego, "Pod Prąd" - 13 wyborów oraz sporadycznie "KOS", "Prawy Margines" i "Fundusz Inicjatyw Społecznych" - reedycja nr. pierwszego) i *Zeszytów Historycznych* ("Krąg", "NIW", "Krakowskie Towarzystwo Wydawnicze" i "PoMost"). Nakłady poszczególnych reedycji były niejednakowe, od kilkuset do kilku tysięcy egzemplarzy, w każdym razie były większe niż liczba docierających do kraju egzemplarzy paryskich. Instytut Literacki był tym wydawnictwem emigracyjnym, z którego czerpano najwięcej. Przedruki z książek i pism

redagowanych w Maisons-Laffitte stanowią ok. 15 % dorobku książkowego "drugiego obiegu" i ponad 30 % wszystkich przedruków z wydawnictw emigracyjnych. Nic w tym zresztą dziwnego; z autorów wydających książki w Bibliotece *Kultury* można ułożyć historię literatury polskiej XX wieku bez konieczności dzielenia na kraj i emigrację.

Toruń tylko raz w ciągu ostatnich kilkunastu lat znalazł się na pierwszych stronach prasy niezależnej. Było to w końcu roku 1984, w związku z procesem zabójców ks. Popieluszki. Prawie zupełnie nieznaną jest udział grudiądzkich zakładów w strajkach czerwca 1976 roku oraz lokalne inicjatywy działań niezależnych. W Toruniu powstała już w początkach 1978 roku Niezależna Biblioteka Społeczna (druga po warszawskiej) gromadząca książki i czasopisma wydane na emigracji (m.in. wiele roczników *Kultury*, kilkanaście numerów *Zeszytów Historycznych*, książki Sołżenicyna, Miłosza i Bieńkowskiego) oraz w oficynach podziemnych. W Toruniu wreszcie ukazało się pierwsze pozacenzuralne pełne wydanie *Archipelagu GULag* Aleksandra Sołżenicyna w trzech grubych tomach formatu A-5 oprawnych w sztywne okładki (w nakładzie prawie 1000 egzemplarzy).

W latach 1980–1990 działało w regionie toruńskim siedem niezależnych oficyn wydawniczych, sporządzających głównie przedruki z wydawnictw emigracyjnych lub innych wydawnictw krajowych. Nakłady poszczególnych tytułów zależały od możliwości technicznych wydawnictwa (technika druku), od roku wydania, wreszcie od ambicji poszczególnych wydawców. Największą liczbę książek wydała działająca w roku 1981 Spółdzielnia Wydawnicza TON; z czterech wydanych przez nią tytułów trzy były reedycjami wydawnictw Instytutu Literackiego, chociaż w wypadku *Nierzeczywistości* Kazimierza Brandysa wykorzystano diapozytywy zrobione przez NOWą. W 1985 roku powstała Toruńska Oficyna (TO), która do roku 1989 wydała w niewielkim nakładzie (od kilkudziesięciu do kilkuset egzemplarzy) 12 tytułów książek i broszur, przedruków z Biblioteki *Kultury* i miesięcznika. Największym sukcesem edytorskim TO był reprint *Szkiców o literaturze emigracyjnej* Marii Danilewiczowej poszerzony o kilkadziesiąt czytelnych fotografii pisarzy emigracyjnych. Książka (ponad 400 stron + fotografie) miała kilka dodruków i osiągnęła łącznie nakład ponad 200 egzemplarzy zaspokajając potrzeby studentów uniwersytetu w Toruniu. Poniższe opracowanie bibliograficzne zawiera wszystkie przedruki z wydawnictw Instytutu Literackiego, które ukazały się w Toruniu do początków roku 1990. W opisie bibliograficznym uwzględniłem technikę druku oraz format wynikający z podziału arkusza papieru A-4 (210 x 297 mm), uznając że wszystkie różnice formatu, dochodzące nawet do kilku centymetrów, zależały niemal wyłącznie od dostępu wydawcy do profesjonalnych urządzeń introligatorskich (gilotyń).

- Brandys Kazimierz:** Nierzeczywistość. Wyd.3 [wł.4]. [Toruń]: Spółdzielnia Wydawnicza TON, 1981.- [2], 7-119 s. - off. A-6;
 - - : Nierzeczywistość. Wyd.3 [wł.5]. [Toruń]: Spółdzielnia Wydawnicza TON, 1981.- [2], 7-119 s. - off. A-6
- Wydanie różni się od poprzedniego okładką i jakością druku.
- Danilewicz-Zielińska Maria:** Szkice o literaturze emigracyjnej. Toruń: [Toruńska Oficyna] TO, 1988.- [10], 7-412 s., tabl.40. - ksero A-6;
- Herbert Zbigniew:** Raport z obłożonego Miasta. [Toruń]: [Toruńska Oficyna] TO, [1987].-86 s., fot. - ksero A-5;
- Herbert Zbigniew:** Raport z obłożonego Miasta i inne wiersze. Toruń: [Toruńska Oficyna] TO, 1989.- [2], 7-86 s. - ksero A-5;
- Herling-Grudziński Gustaw:** [Cztery] 4 opowiadania. [Toruń]: [Toruńska Oficyna] TO, [1987].- 84, [1] s. - ksero A-5;
 - - : Dziennik pisany nocą. [Toruń]: [Toruńska Oficyna] TO, T.1: 1973 - 1975. [1987].- [6], 9-136, [1] s. - ksero A-6;
 - - : Eseje z tomu *Drugie przyjście*. [Toruń]: [Toruńska Oficyna] TO, [1986].- [4], 105-250 s. - ksero A-6;
 - - : Skrzydła ołtarza. [Toruń]: [Toruńska Oficyna] TO, [1986].- 116 s. - ksero A-5;
 - - : Upiory rewolucji. [Toruń]: [Toruńska Oficyna] TO, [1987].- [2], 7-162, [2] s. - ksero A-6;
- Hłasko Marek:** Piękni dwudziestoletni. Toruń (?): Spółdzielnia Wydawnicza "Postój", 1981.- [2], 7-208 s. dwuzsp. - off. A-5 podł.
- Prawdopodobnie nie jest to druk toruński;
 - - : Piękni dwudziestoletni. [Toruń]: [Toruńska Oficyna] TO, [1985].- [4], 7-208 s. - ksero A-6;
- Kaczmarek Jacek:** Bajka o Polsce. Wiersze i piosenki. [Toruń]: [Toruńska Oficyna] TO, [19]88.- 222, [9] s., fot. - ksero A-5
- Zawiera: J.Kaczmarek: Wiersze i piosenki;
- Koestler Arthur:** Ciemność w południe. [Przeł. Tymon Terlecki]. [Toruń]: [Toruńska Oficyna] TO, [1988].- [2], 7-198, [2] s. - ksero A-6;
- Kukliński Ryszard:** Wojna z narodem widziana od środka. Rozmowa z b. płk. dypl.... [Toruń]: Kwadrat, [1987].- 3-57 s. - off. A-6;
- Kuśmierk Józef:** Stan Polski. [Toruń]: [b.w., b.r.]- 4-66 s. dwuzsp. - sito A-5;
- Łobodowski Józef:** Pieśń o Ukrainie. Z przekładem na język ukraiński Światosława Hordyńskiego. [Toruń]: [Toruńska Oficyna] TO, [1988].- [3], 6-33 s. - ksero A-5
- Dodatek do pisma "Eutopa", Toruń 1988 nr 4;
- Miłosz Czesław:** Korona. Światło dzienne, cz.I. [Toruń]: [Tymczasowy Komitet Założycielski Niezależnego Zrzeszenia Studentów Polskich] TKZ

NZSP UMK, 1980.- [5] s. - off. A-5 podł.;
- - : Wiersze zbierane. Toruń: Oficyna Rota'80, [1980].- 18 s. - off. A-5
Wiersze z: Światło dzienne; Gucio zaczarowany...; Miasto bez imienia;
- - : Zniwolonny umysł. Toruń: Wydawnictwo Niezależnego Zrzeszenia
Studentów UMK, 1981.- 235, [2] s. - off. A-6;
Solżenicyn Aleksandr: Archipelag GUŁag 1918 - 1956. Próba analizy li-
terackiej. Przeł. z rosyjskiego [Jerzy Pomianowski] Michał Kaniowski (ps.).
[Toruń]: Spółdzielnia Wydawnicza TON, [1981].
Cz. 1 - 2.- 554 s. dwuzsp.
Cz. 3 - 4.- 4-601, [1] s. dwuzsp.
Cz. 5 - 7.- 533, [2] s. dwuzsp. - off. A-5 podł.;
Steinsbergowa Aniela: Widziane z ławy obrończej. Toruń: Toruński Ko-
mitet Obrony Więzionych za Przekonania, 1981.- [2], 56 s. - powiel. A-6;
Swianiewicz Stanisław: W cieniu Katynia. [Toruń]: Spółdzielnia Wy-
dawnicza TON, [1981].- [4], 7-359, [1] s. - off. A-6.
Opisywany egzemplarz nie ma okładki;
Tyrmand Leopold: Porachunki osobiste. Toruń: [Toruńska Oficyna] TO.
1989.- [2], 5-41 s. - ksero A-5;

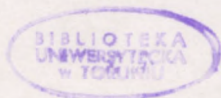
W 1981 roku, na maszynach poligraficznych jednego z toruńskich zakładów
pracy, odbito dla potrzeb regionalnych bibliotek zakładowych NSZZ "So-
lidarność" oraz Wszechnicy Związkowej, w formie zwykłych światłokopii
i jednostronnych kserokopii, kilka książek wydanych na emigracji. Były to
głównie odbitki z książek Instytutu Literackiego w Paryżu: *Doktor Żivago*
Borysa Pasternaka, *Inny świat* Gustawa Herlinga, *Główne nurty marksizmu*
Leszka Kołakowskiego, *Przeciw niewolnictwu. Głos wolnej Rosji, Polska*
mało znana G. Flemminga i dwa numery *Zeszytów Historycznych*. Nakład
każdego tytułu wynosił 50 egzemplarzy.

* * *

"Gdyby w Polsce istniała niepodległość, istniała wolność, istniały normalne,
cywilizowane stosunki, "Kultura" wróciłaby do kraju, nie jako poszczególni
bankruci, szukający wsparcia, ale jako grono ludzi pragnących służyć kra-
jowi." - pisał Wacław Zbyszewski w 1959 roku. I wrócili.

Spis treści:

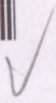
Giedroyc Jerzy: " 'Kultura' i Instytut Literacki..."	s.3
Stempowski Jerzy: "Radziłem już Giedroyciowi..."	s.3
<i>Instytut Literacki w Paryżu 1946-1992. Kalendarium</i>	s.5
<i>Podstawowa bibliografia</i>	s.23
"... tylko słowo." <i>Instytut Literacki w kraju - poza cenzurą</i>	s.27

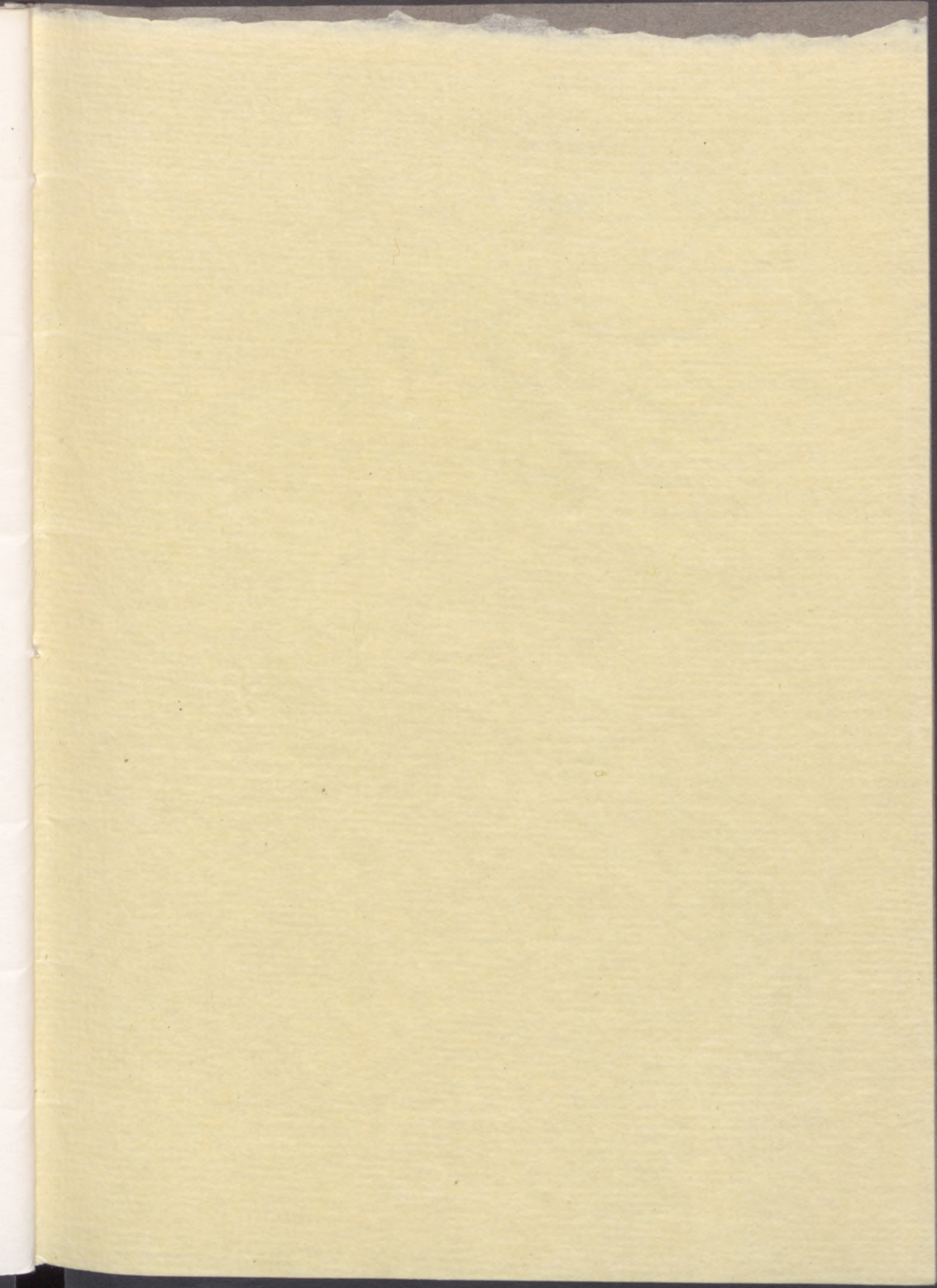

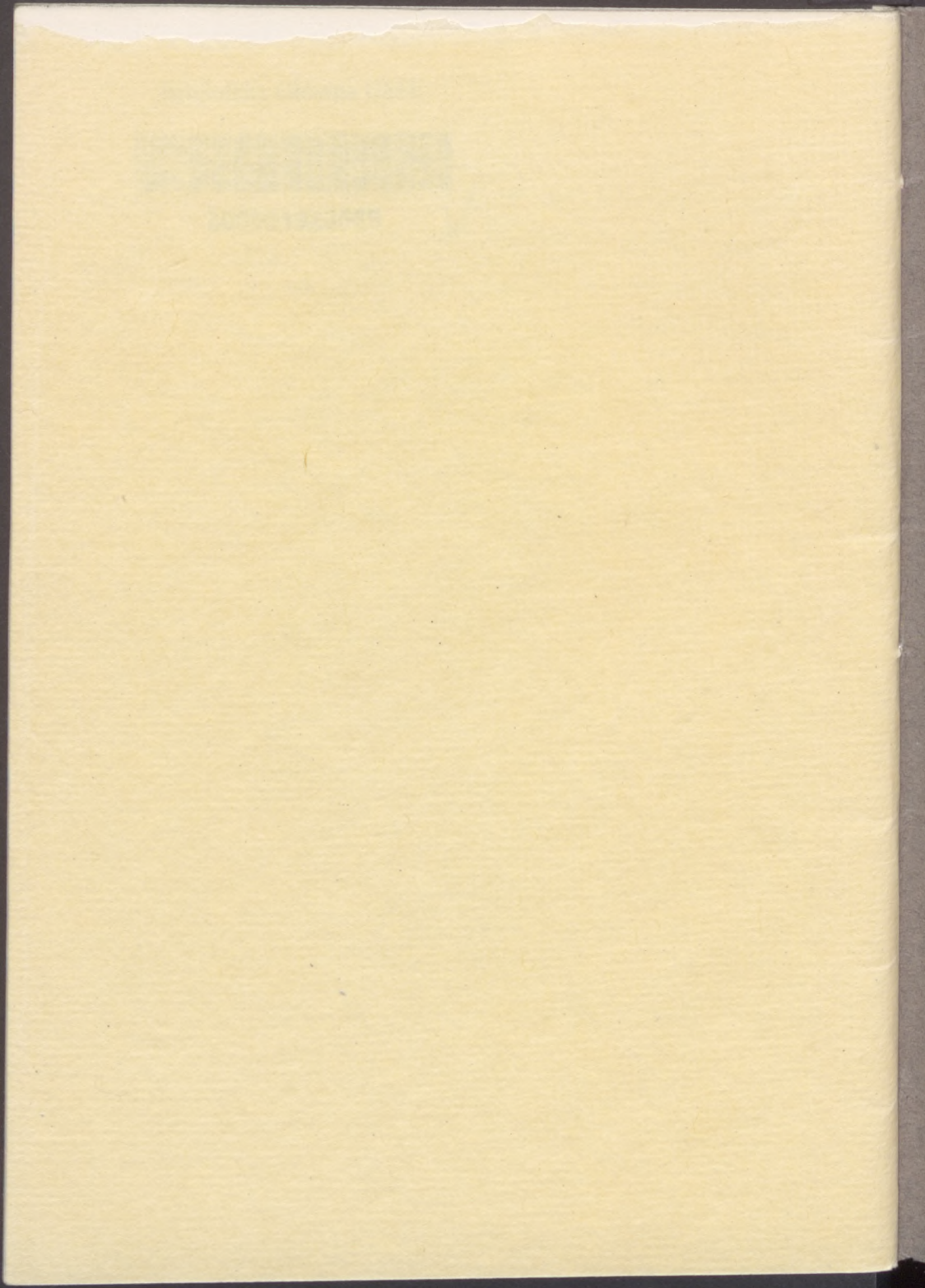
Biblioteka Główna UMK

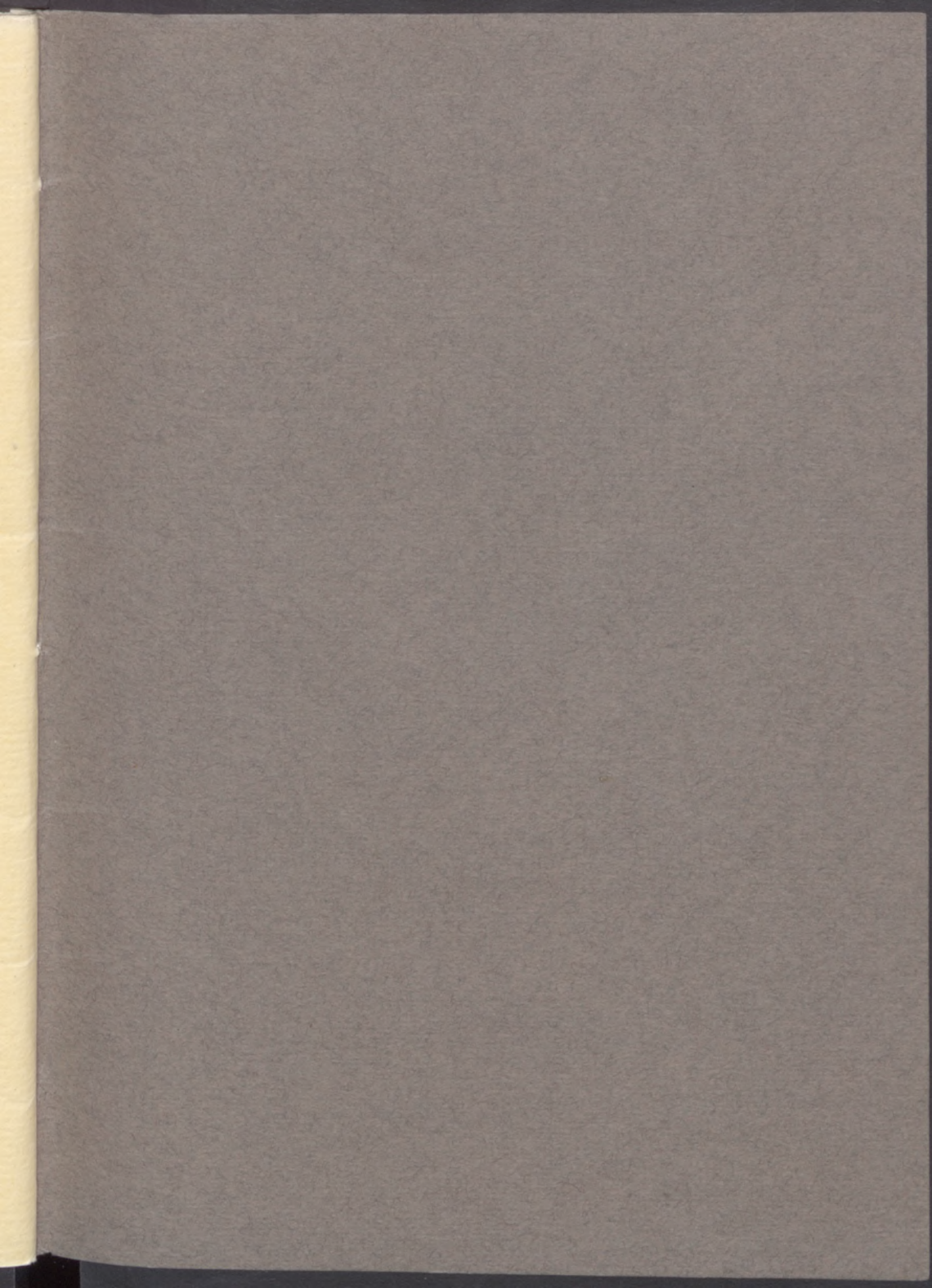

300001923589

Biblioteka
Główna
UMK Toruń

666308